Cît despre Kekavmenos, pe care l'am analisat mai sus, el nu conține niște date in destul de lămurite pentru a fi intrebuințat cu folos.

VI

DOCUMENTELE.

Cum se face insă de Romînii nu sunt pomeniți cel puțin in documentele care se rapoartă la Transilvania inainte de veacul al XIII-lea? La această intrebare pusă de protivnicii stăruinții Romînilor in Dacia, vom respunde printr'o alta. Se află oare multe documente asupra Transilvaniei inaintea acestui veac? Cel mai vechiu este din 1165 și chiar al 5-lea din șirul lor conține o dovadă invederată despre aflarea poporului nostru in Transilvania.

Acest document este din anul 1197 și pornește de la regele Emerich, care dăruește o stăpînire bisericii sf. Martin de Orod; documentul arată intre altele și hotarele acelei posesiuni in modul următor: „are deci de margine in partea meridională *Fequetfee*; de aici merge pe drumul cel mare la *Hegesholmu*“ [1]. Acest cuvênt de pe urmă conține dovada de care e vorba. El este alcătuit din două părți: cea d'intăiu ungurească: Heges, de la *Hegy*, munte, deal; a doua romînă, *holmu*=deal, formă dublă aspirată din *culme*, de la latinescul *culmen*, deal [2].

---

[1]) *Teutsch und Firnhaber* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, Wien 1857, p. 6: „in meridionali parte habent metam super *Feqeutee*, deinde protenditur per magnam viam ad *Hegesholmu*“.

[2]) Sunt mai multe localități cu acest nume in România: *Holmu* sat in jud. Romanului, com. Vovrieștii; *Holmu* sat in jud. Iași, com. Iloiseștii; *Holmu* in jud. Vaslui, com. Drăgușești, (vezi *Frunzescu* dicționar topografic al Romăniei, București 1872). In Transilvania aflăm satele: *Crihalma*, *Cohalmu*. Romînii din Transilvania au cuvêntul *hîlmu*, rădicătură, movilă. Compară *lat.* culmen. *ital.*

Ungurii, auzind pe Romînii acelui timp numind acel deal *holmu*, nu inţeleseseră ce insamnă cuvĕntul şi, luîndu'l drept nume propriu, i aninară apelativul *Heges* formînd numele *Hegesholmu* adică *dealul holmului*, ceea ce in ungureşte ar alcătui o tavtologie. O altă imprejurare care intăreşte romănismul cuvĕntului este finala *u*, care nu este de cît articolul romănesc postpus, prescurtat din *ul* in *u*, după cum aceasta se obicinueşte adese-ori chiar astăzi, cînd se zice *omu* in loc de *omul*, *calu* in loc de *calul*.

Nu trebue să ne mirăm că de şi unele din cele mai vechi documente a le Transilvaniei, conţin delimitări de moşii, [1]) deci numiri geografice, acele de obîrşie romănească să fie aşa de rari. Ungurii au pus in toate timpurile in lucrare maghiarizarea a tot ce-i incunjoară. Ei dau deci tuturor locurilor, apelor sau dealurilor numiri ungureşti. Aşa găsim mai tîrziu chiar o sumă de documente in care se pomenesc sate, ce se zic a fi romăneşti, sub denumiri ungureşti, şi nu este de admis că ele să nu fi avut pe lîngă numele lor oficial ma-

colmo, *milan.* colma, *sp.* culmbre. *port.* cume. *vsl.* hulm *pol.* chelm. Ungurii deci au imprumutat de la Romîni cuvĕntul lor *halom*, movilă de hotar. In limba romînă acest cuvênt se ţine de o intreagă familie, pe cînd in ungureşte el este cu totul isolat. In această limbă nu există nici un cuvĕnt cu formă şi inţeles analog, in cît să lese a presupune că ar fi de origină maghiară. Este numai cuvĕntul *holmi* care insamnă *cîte ce-va.* Dar chiar cînd s'ar admite că romănescul *holmu* vine de la unguresсul *halom* incă dovada pe care voim s'o deducem din *hegesholmu* n'ar fi intru nimic atinsă, întru cît acest nume conţine forma romănească a cuvĕntului, *Hegesholmu*, cu articolul postpus şi nu acea ungurească, *hegeshalom*, care cu toate aceste ar fi fost mult mai firească intr'un document unguresc. Comp. Fekete holmu in *Fejer* V, 2, p. 164, anno 1274 şi VII, 4 p. 136 unde Fejer explică acest cuvĕnt pe ungureşte prin Fekete *halom.* Pănă acuma această dovadă nu fusese băgata in samă. Se credea că cea d'intăiu amintire a Romînilor s'ar fi aflînd intr'un document din 1222. Vezi mai jos.

[1]) D. e. *Teutsch und Firnhaber*, Nr. X p. 8 anno 1211, Nr. XV, p. 13. a 1219.

ghiar și unul național al poporului carele locuia, dar care nu este amintit in document. Ast-fel un act din 1360 pomenește despre: „villas *olachales*, Zalatina, Harpatokfalva, Kapacsfalva, Drzefalva, Hernershaza et Sugatugfalva" și un altul din 1387 amintește: „possessiones nostras *valachales*, Kerepecs, Lafalva, Sztanfalva, Zavidfalva, Kathonega, Ardanhaza, Medencze, Draga-Bartfalva et Sandorfalva [1]). Numai vr'o două din aceste nume trădau originea lor slavonă sau romînă precum Zalatina sau Kapacsfalva; toate cele-l'alte apar ca necunoscute, investmîntate in haina cea ungurească. De aceea spre esemplu găsim in unul din aceste vechi documente asupra Transilvaniei pomenită cîmpia *Kereztes* sub acest nume unguresc și nu sub acel de *Pratul lui Traian* pe care îl purta incă de la colonisarea Daciei și sub care este și astăzi cunoscută la Romîni [2]). In genere in toată colecția lui Teutsch și Firnhaber in care se cuprind 230 de documente și mai multe sute de numiri geografice, cu greu se vor găsi 30 de numiri de obîrșie romînă. Acest nume *Hegesholmu* a scăpat ca prin minune de potopul numirilor maghiare ce s'au revărsat asupra Transilvaniei, și au păstrat pănă in zilele noastre una din dovezile cele mai invederate despre existența Romînilor in această țară la venirea Ungurilor; căci aceștia cât-va timp după ce cucerise Transilvania, numesc cu un nume romănesc un deal, care nume fără indoială că a trebuit să'l primească cu mulți ani mai inainte, de la un popor așezat in imprejurimi.

Romînii sunt pomeniți chiar sub numele de *Valachi* pentru intăia oară in un document din 1222 și anume ca lo-

---

[1]) Cel intăiu 1360 conținut in *Fejer*, Codex diplomaticus regni Hungariae, IX, 3, p. 159; cel al doilea 1387 in *Duliscovitz*, citat de *Pič* Abstammung der Rumaenen, p. 148 nota 29.

[2]) *Teutsch und Firnhaber* p. 2. *Trauenfeld* Geographischer Lexicon Siebenbürgens, Wien 1839. s. v. Kereztes. Vezi și mai jos, Cap. VII, Toponimia.

cuind partea sudică a ţării, din jos de ţara Bărsei, in munţi, lucru de care pare a se mira Rösler, dar care nu este de cît prea firesc intru cît Romînii locuiau partea muntoasă a ţării, după cum am arătat'o pănă aici şi vom avea prilejul s'o mai dovedim incă şi in paginile ce urmează.

Se crede a se fi descoperit o dovadă invederată despre lipsa de poporaţie indigenă in Transilvania, la venirea Ungurilor, intr'un document din 1211 prin care regele Andreiu II dă cavalerilor Teutoni ţara Bărsei, pe care o numeşte „deşartă şi nelocuită" [1]). Protivnicii stăruinţei Romînilor in Dacia, care pun in lucrare o critică din cele mai migăioase, indată ce este vorba de un text contrar teoriei lor, par a uita pănă şi principiile criticei celei mai elementare şi cu prilejul acestui document, după cum i-am vĕzut procedînd in tot-dea-una unde află vre-un loc ce se potriveşte cu ţinta ce urmăresc. Era cu toate aceste prea uşor de a se convinge că acest loc din documentul citat, nu putea fi luat după cuvĕnt. Intr'adevĕr actul papei Honorius intăritor donaţiunei, de şi reproduce această calificare a pămĕntului de „deşert şi nelocuit", adaugă cîte-va rînduri mai jos că: *„oamenii care ar locui pămĕntul in momentul donaţiunii* să fie scutiţi de ori-ce sarcini". Aceiaşi contrazicere este conţinută in alte douĕ documente aproape contimporane şi care se referă la aceiaşi dăruire [2]). Toate aceste documente dovedesc fără nici o indoială că ţara Bărsei era locuită atunci cînd a fost dată şi anume de o poporaţiune alta de cît cavalerii.

---

[1]) *Teutsch und Firnhaber*, p 9: „terram Borza nomine—licet desertam et inhabitatam."

[2]) *Teutsch und Firnhaber*, Nr. XIX, p. 20, anno 1222: „quandam terram nomine Burszam tunc desertam et inhabitatam—ad hoc *homines qui terram ipsam inhabitabant quando dicta donatio facta fuit vobis*". Nr. XIV, p. 11, anno 1213: „terra Borza vacua et inhabitatam—*universis ejusdem terrae incolis, presentibus et futuris*". Nr. XIV, p 12, a. 1218: „terram de Burza vacuam et inhabitatam—decimas ipsius terrae ab *eis incolis tam futuris quam presentibus* exsolvendas".

Este deci invederat că țara concedată cavalerilor Teutoni era departe de a fi fost lipsită de poporație. In afară de aceste să vădește din documente contimporane că inconjurimile ei erau locuite și anume tocmai de Valachi. Ast-fel un document din aceelaș an cu confirmarea papei Honorius, vorbind despre drepturile incuviințate cavalerilor Teutoni, spune că li s'au concedat a nu plăti nici o dare cînd vor trece prin pămînturile Secuilor sau *ale Valachilor* [1]). Actul de intărire al papei Honorius vorbește despre o altă moșie *Cuteburc* adaosă de Andreiu către donația anterioară a țărei Bărseĭ și dă acestei moșii ca margine *țara Valachilor*, care era deci un ținut bine determinat [2]).

Prin urmare chiar alăturea cu țara Bărsei, se intindea de o parte ținutul Secuilor, de alta acel al Valachilor. Fiind că documentele constitutive ale donației vorbesc de o poporație de baștină a țĕrei Bîrsei in momentul chiar cînd a fost dăruită, această poporație nu putea fi de cît romînă sau secuiă, asemenea aceleia care locuia in ținuturile mărginașe. Trebue deci mai mult de cît bună vroință pentru a găsi in acest document ceea ce Rösler și D. Hunfalvy cred a fi descoperit, o dovadă că țara concedată cavalerilor Teutoni era pustie, pentru a putea aduce acolo pe Unguri și pe Nemți inaintea Romînilor.

Noi credem din potrivă că vom putea stabili cu ajutorul documentelor și a celor lalte isvoare studiate pănă aici că Dacia, departe de a fi deșartă de oameni, bine ințeles de obărșie romînă, numĕra o poporație indestul de insemnată de această rasă, care locuia de ambele părți a le Carpaților, in-

---

1) *Teutsch und Firnhaber*, Nr. XVIII p. 18, a. 1222: „Item concessimus quod nullum tributum debeant persolvere, nec populi eorum, cum transierint per *terram Siculorum aut per terram Blaccorum*".

2) Id Nr. XIX, p. 20, a. 1222: „Cuteburc—que procedit usque *ad terminos Blacorum*".

cepĕnd de la Porţile de fer, de a lungul Valachiei şi a unei părţi din Moldova, pănă prin actualul ţinut al Bacăului, precum şi in centrul Transilvaniei.

Documentele analisate mai sus vorbiau de Valachi cari ar fi locuit un ţinut din regiunea Braşovului, in megieşie cu ţara Bărsei. O altă regiune locuită de Romîni se intindea către cea laltă parte a Transilvaniei, pe lîngă Sibiu, unde se aşezase cei d'intăi colonişti germani şi cărora regele Andreiu II reinoeşte in 1224 privilegiile incuvinţate de către naintaşii sĕi cînd zişii Germani veniră să locuiască Transilvania [1]). Documentul de care este vorba poartă numele de Andreanum şi conţine intre altele voia dată de rege coloniştilor de a intrebuinţa spre folosul lor pădurea Blachilor şi a Cumanilor impreună cu acei Blachi şi Cumani [2]). Nu este cu putinţă de a determina astă-zi intr'un chip lămurit pe unde se intinde numita pădure. D-l *Teutsch* o aşază lîngă Olt; d-l *Hunfalvy* in partea Sibiului [3]). De samă este insă impreju-rarea că această pădure a Valachilor era aşezată in o cu totul altă regiune de cît districtul Valachilor pomenit in documentul din 1222, de unde se adevereşte existenţa Romînilor intr'o altă parte a Transilvaniei.

O a treia pomenire a Valachilor, tot in regiunea Sibiului ne a fost păstrată intr'un document din 1223. Acelaşi rege anume Andreiu dărueşte mănăstirei *Kirch* o bucată de pămĕnt pe care o ia de la Romîni [4]). D-l *Hunfalvy* care nu

---

[1]) Asupra acestor două colonizări germane deosebite ale Transilvaniei, vezi *Teutsch*, Geschichte der siebenbürger Sachsen, Leipzig 1874, I, p. 14—16.

[2]) *Teutsch und Firnhaber*, Nr. XXVIII, p. 30, a. 1224: „silvam *Blacorum* et Bissenorum cum aquis usus comunes exercendo cum praedictis *Blacis* et Bissenis eisdem contulimus".

[3]) *Teutsch*, Geschichte der sieb. Sachsen, I p. 30; *Hunfalvy*, Ansprüche, p. 85.

[4]) *Teutsch und Firnhaber*, Nr. XXIII, p. 24 a. 1223: „Monasterio de Kirch—confirmamus in praesenti privilegio terram quam primo

poate tăgădui acest fapt, observă că Valachii aceştia nu se aşezase acolo de cît vremelnic (zeitweilig). Pe ce 'şi intemeiază părerea sa, uită insă a ne spune. Nouă ni se pare din contra că dacă regele ie de la Valachi o bucată de pămĕnt pentru a inzestra mănăstirea amintită, aceasta dovedeşte pe deplin că Valachii trebuiau să o posede mai inainte, şi deci erau aşezaţi pe ea. In 1252, după năvălirea Tătarilor intîmplată in 1241, aceşti Valachi care locuiau teritoriul mănăstirei Kirch sunt pomeniţi din nou; regele Bela IV dărueşte unui Secuiu moşia *Szek* care era cuprinsă intre Saşii din Barasu, Secuii din Sepsi, şi Valachii din Kirch [1]). D-l *Hunfalvy*, uitînd că a intîlnit pe aceşti Valachi incă in anul 1223 in acelaş loc gîndeşte că „poate aceşti Valachi s'au stabilit aici după năvălire."

Un document din 1247 ne va arăta incă alte teritorii locuite de Romîni la inceputul veacului al XIII-lea, teritorii aşezate pe latura meridională a Carpaţilor din partea Valachiei. Regele Bela IV pentru a apăra ţara lui de reintoarcerea năvălirii mongole, care pusese in o cumpănă aşa de grea statul unguresc, vroeşte să aşeze pe marginile Transilvaniei din spre Muntenia pe cavalerii Sfîntului Ioan din Ierusalim. Prin actul sĕu de donaţie el dispune in favoarea lor de ţara Severinului şi de cele doue Knezate a lui Ioan şi a lui Farcaş care se aflau acolo, pănă la rîul Olt, necuprinzĕnd insă in această donaţie ţara Voivodului Valach Linoy (sau Lyrtioy), pe care o lasă Valachilor precum o avuse şi pănă acuma. Dincolo de Olt el concedează cavalerilor toată Cumania, scoţind earăşi afară ţara voevodului Valach Seneslau pe care earăşi spune că o lasă Valachilor precum o stăpănise şi

eidem monasterio contuleramus, *exemptam de Blaccis.*" D-l *Pič*, Abstammung, p. 164, rapoartă locul „exemptam de Blaccis" la scutirea de dreptul romîn. (?)

[1]) *Teutsch und Firnhaber* Nr. LXVIII, p. 70 a. 1252: „terram zek, inter terras Olachorum de Kircz, Saxonum de Barasu et terras Siculorum de Sebus existentem".

mai nainte [1]). Romînii deci posedau pe coasta meridională a Carpaţilor mai multe principate, care corespund tocmai cu aşezările lor pe partea nordică a acestor munţi şi anume acei de dincolo de Olt cu Romînii Transilvaniei din regiunea Sibiului acei din Valachia mare cu fraţii lor de peste munţi din regiunea Braşovului. Găsim deci ambele laturi ale Carpaţilor locuite de Romîni.

Dacă urmărim cercetările, mai dăm peste Romîni ce ar locui tot intr'acel timp partea cea mai răsăriteană a lanţului carpatin, acolo unde aceşti munţi intorcĕndu-se deodată către nord incep a alcătui marginea despărţitoare a Transilvaniei de Moldova. O bulă papală din 1234 pomeneşte existenţa Valachilor in episcopatul Cumanilor. Papa spune in ea că ar fi aflat că in zisul episcopat ar locui nişte popoare ce se numesc Valachi, care de şi s'ar considera de creştini, nu primesc sfintele taine de la Episcopul Cumanilor, ci de la nişte pseudoepiscopi ce se ţin de ritul grecesc, şi atrag chiar la religia lor pe Unguri, Saşi şi alţi ortodocşi [2]). Este invederat că aici este vorba de o masă mai mare de Valachi, de vreme ce ei au episcopii lor şi sunt in stare chiar să atragă la ritul lor elemente strĕine.

---

[1]) *Fejer* IV, I, p. 447: „damus et conferimus illi et per eum dictas domui totam terram de Zewrino cum alpibus, ad ipsam pertinentibus pariter cum kenezatibus Ioani et Farcasii usque ad fluvium Oltae, *excepta terra Kenezatus Lyrtioy (Pr. Lynioy) voivodae, quam Olachis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt.* —Ad haec contulimus praeceptori ante dicto—a fluvio Oltae et alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam sub eisdem conditionibus, quae de terra Zevrino superius sunt expressae, *excepta terra Szeneslai voivodae Olachorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt*".

[2]) *Fejer* III, 2, p. 350: „In Cumanorum episcopatu sicut accepimus quidam populi qui *Valachi* vocantur existunt, qui etsi censeantur Christiani, Romanam ecclesiam contemnentes, non a venerabili patre nostro, episcopo Cumanorum, sed a quibusdam pseudoepiscopis, graecorum ritu tenentibus universa recipiunt sacramenta,

Episcopatul Cumanilor era acelaşi care mai din vechi se numea al Milcovului, aşazat pe păraul cu acelaş nume, intre ţinuturile Putnei şi al Rimnicului Asupra acestei episcopii al Milcovului avem un document din 1096, in care Laurentius, episcopul ei, cere ajutor de la Secui pentru a repara biserica cea intemeată de străbunii lor şi care acuma era ruinată. [1]) Pe la 1228 Robertus Strigoniensis archiepiscopul Ungariei institue in această episcopie un scaun menit cu deosebire pentru intoarcerea Cumanilor la creştinismu şi schimbă numele acestei episcopii din acea a Milcovului in acea a Cumanilor. Secuii, intemeitorii ei, se supără pentru această schimbare a titlului bisericei lor şi sunt mustraţi de noul episcop Teodoric, cu următoarele cuvinte : „Ce vă supără schimbarea numelui, cînd episcopatul rămâne cu aceaşi raţiune şi virtute cătră naţiunea voastră? Au in biserica lui Christos nu s'au impăcat să pască alăturea lupul şi cu mielul; pentru ce oare nu şi Secuiul cu Cumanul şi Valachul?“ [2]) Din a-

nonulli de regno Ungariae tam Ungari quam Teutonici et alii ortodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem et sic cum eis, quasi populus unus factus cum eisdem Valachis, eo contempto, praeimissa recipiunt sacramenta.“ Comp. *Pič*, Abstammung p. 114 nota 26.

[1]) *Hasdeu* Arhiva istorică I, 1, p. 59. (reprodus după *Benkö*, Milcovia): „Laurentius in dic nomine Ecclesiae—Milcoviensis minister, presbyteris Siculorum de Kecsd, Orbou et Scepus—salutem in omnium Salvatore. Sicut fraternitatibus vestris—traditum fuerat a domino Michaele, bonae recordationis praedecessore nostro et sedis huius vero restitutore usque hodie in finem non perductum, qualiter collecta undique . . . in aedificationem sedis et sanctae ecclesiae . . . universum populum hortarentur meminisse hanc . . . ecclesiam prisco tempore, cuius memoriam rerum alterationes prope deleverunt, pro se cum pro suis anttiquis parentibus fundatamet duris temporibus conservatam etc.—dominae incarnationie MXCVI.“

[2]) *Teutsch und Firnhaber*, No. XIII, p. 45, a. 1228: „Quid vobis officit nominis mutatio, eadem manente episcopatus erga vestram nationem ratione et virtute? Nonne in ecclesia Christi lupum et agnum una pasci convenit. Quidni etiam Siculum cum Cumano Olachoque?“ Comp. *Katona*, Hist. Crit. . V, p. 526.

cest loc al scrisoarei lui Teodoric cătră decanul Secuilor se dovedeşte fără indoială că episcopatul Cumanilor, in care se pomenesc Valachi de mai multe documente, era aşezat in colţul sudic răsăritean al Carpaţilor. Acest episcopat insă se intindea şi in Moldova până la Siretiu, căci călugărul Rogerim dă acest riu ca margine orientală a episcopatului [1]). Aceşti Valachi ai episcopatului Cumanilor nu locuiau insă numai cît pe laturea Carpaţilor din spre Marea neagră ci şi in munţii Transilvaniei alăturea cu Secuii, de către care ei fură mai tîrziu desnaţionalisaţi. Ast-fel Simon Kesa, cronicarul unguresc (1285), ne spune că Secuii, rămăşiţi de a le Hunilor, ar locui la marginile ţĕrii in munţi, unde amestecaţi cu Valachii, ar fi imprumutat de la aceştia literile lor [2]).

Dacă mai reamintim şi pe Valachii aflaţi cătră centrul Moldovei după mărturisirile lui Cinnamus şi Nicetas Choniates, [3]) vom fi adunat toate arătările privitoare la locuinţele Romînilor in ţĕrile care constituesc vechia Dacie, in momentul cînd cele d'intăiu documente asupra acestor ţĕri esă la lumină.

Totuşi d-l *Hunfalvy* care se indeletniceşte in cartea d-sale mai in deosebi cu partea documentală, crede a fi dat peste un document care ar intări părerea d-sale că Romînii ar fi fost in numĕr mic in Transilvania până tîrziu in secolul al XIII-lea. Acest document este din 1293 şi prin el regele Andreiu II ordonă ca toţi Valachii care s'ar găsi stabiliţi pe pămĕntu-

---

[1]) *Schwandtner*, Scriptores rerum hungaricarum I p. 302: „Bochetor autem cum aliis regibus flumen qui *Zerech* (Siretiu) dicitur transeuntes pervenerunt ad terras episcopi Cumanorum."

[2]) *Simon Kesa* ed. Endlicher, p. 62: „Isti Zatuli, Hunnorum sunt residui—insimulque Panonia conquesta parteim in ea sunt adepti non tamen in plano Pannonie, *sed cum Blacchis in montibus confinii sortem habuerunt. Unde Blachis conmixti litteris corum uti perhibentur*".

[3]) Vezi mai sus, p. 116 ş. u.

rile nobililor sau ale altor proprietari să fie adunaţi pe domeniul sĕu regal Szekes, chiar dacă ar trebui intrebuinţat puterea pentru a ajunge la aceasta [1]). „Acest document, comentează d-l *Hunfalvy*, ne arată că Valachii erau incă in 1293 foarte puţin numeroşi in Transilvania; căci Regele, cu incuviinţarea sfetuicilor sei, *voieşte să-i intrunească pe o singură proprietate.*" [2]) O asemenea incheiere pentru ori-ce om cu mintea sănătoasă şi de bună credinţă, nu poate fi dedusă din cuprinderea acestui document. Regele zice intr'adevĕr numai atâta că el voia să intrunească pe domeniul sĕu regal *pe Valachii care ar locui pămĕnturile nobililor* şi nu pe *toţi Valachii Transilvaniei.* Regele lua această mĕsură pentru a pedepsi pe vasalii care 'şi isuşise dreptul de a atrage Valachi pe proprietăţile lor. Aceştia părăsind ţinuturile lor particulare, unde trăiau ca supuşi regeşti şi aşezîndu-se pe moşiile nobililor, unde erau eliberaţi de indatoririle lor către ocîrmuire, impunea acesteia perderi insemnate. Am vĕzut intr'adevĕr că mai multe documente tratau ţinuturile Valachilor ca posesiuni regeşti: aşa bună oară acel din 1223 care scuteşte pe cavalerii Teutoni de a plăti vre o dare cînd vor trece prin ţinuturile Valachilor şi ale Secuilor. Regele apoi invoeşte Saşilor din ţinutul Sibiului de a intrebuinţa pentru nevoile lor pădurea Valachilor; el concede cavalerilor de Ierusalim jumătatea veniturilor knezatelor valache care se aflau in Valachia. In sfîrşit prin documentul chiar de care ne ocupăm, el dărueşte bisericii din Alba 60 de familii de Valachi, pe care 'i eliberează de ori ce indatoriri către tesaurul public [3]).

[1]) *Teutsch und Firnhaber*, No. CXCI, p. 185 a. 1293. „Cum universos *Olachos* in possessionibus nobilium vel quorumlibet aliorum residentes ad praedium regale Szekes vocatum ordinassemus revocari, reduci et etiam compelli invitos".

[2]) Ansprüche, p. 100.

[3]) *Teutsch und Firnhaber* l. c.: „in quibusdam terris ipsius capituli (albensis) sexaginta mansiones Olachorum libere et secure

Toate aceste dispoziţiuni pe care regii le iau in privirea Valachilor dovedesc intr'un chip neindoelnic că acest popor era privit ca supus de-a-dreptul către autoritatea regală, cît timp el locuia ţinuturile sale particulare. Dacă din contra îşi strămuta aşezările sale pe pămĕnturile nobililor sau ale bisericilor, el devenea, după dreptul feodal, care predomnia in acel timp in Ungaria ca şi in apusul Europei, supus proprietarilor moşiilor pe care se stabilea; incepea a plăti acestora dăjdiile feodale fiind scutit de acele către fisc. Regele insă avea interes ca Valachii care s'ar afla pe pămĕnturile nobililor sau ale altor proprietari să fie intruniţi pe domeniul sĕu regal, unde ei ar păstra ca şi in ţinuturile lor particulare caracterul de supuşi regeşti. Dacă aceşti Valachi ce s'ar afla pe pămĕnturile nobililor n'ar fi fost de mai inainte supuşi ai regelui, ce drept ar fi avut acesta a ordona ca ei să fie adunaţi pe domeniul sĕu şi încă cu intrebuinţarea puterei in caz de opunere?

Dacă insă documentul adus de d. *Hunfalvy* nu dovedeşte nimic in contra aflării Romînilor in Transilvaia, un altul, care tocmai a fost *lăsat la o parte* de publicistul ungur, arată dinpotrivă că Romînii erau foarte numeroşi chiar in acel timp in vechia Dacie centrală.

In anul 1260 Otocar regele Boemiei indreaptă cătră papa o scrisoare care 'i spune că in armatele lui Bela şi Stefan V regii Ungariei, pe care le au combătut, se aflau numeroase trupe de Cumani, Unguri, Slavoni, Secui şi *Valachi* [1]).

Eată cum inţelege d-l *Hunfalvy* să scrie istoria! Cu aju-

---

valeant commorari, ab *omnique exactione, seu collecta regali scilicet quinquagesima, decima seu quacunque alia, iidem Olaci extorres habeantur penitus et immunes*".

[1]) *Fejer* IV, 3, p. 15: „quod adversus innumeram multitudinem inhumanorum hominum, Cumanorum, Ungarorum et diversorum Sclavorum, Siculorum quoque *et Valachorum*, Bezzeninorum et Ismaelitarum—gessimus".

torul unor interpretări ca acele pe care le-am insemnat in mai multe rênduri şi mai punênd la dos documente importante, D-sa ajunge la prea poetica incheiere că Romînii ar apărea până la această epocă in Transilvania „ca nişte nouraşi pe`un cer azuriu". [1])

Aceste sunt insă documentele cunoscute, a căror analisă trebuia numai cît din nou intreprinsă, intru cît ele n'au fost nici odată studiate in mod obiectiv, pentru a scoate din ele cele ce conţin asupra Romînilor. Apoi ele nu a fost puse in legătură unele cu altele ci a fost tot deauna amintite in chip despărţit, in cît se inţelege că perdeau ast-feliu cea mai mare parte din puterea lor doveditoare. Există incă o amintire basată pe documente *autentice*, asupra căreia au atras luarea aminte, după cît ştim pentru prima oară d-l Hasdeu, cel mai adînc cunoscător al izvoarelor istoriei romîne, care este estrasă din un manuscript al biblioticei museului din Pesta; aceasta sună ast-fel: „Fiii acestui Urcund, *Negrilă* şi Radomir, se zic a fi fost strebunii familiei Tomay-aga, *Valachi nobili* din Bărsa. Spre a cărui dovadă autentică aducem extractul protocolar al comitatului Maramureşului care spune: că coboritorii familiei Tomay-aga, produc in anul 1763 inaintea judecătoriei fireşti a comitatului recunoaşterea lui Kenderes de Malomvize comitele aceluiaş comitat din 1445 in care Petru, *Mandra*, Han, Kosyta, *Sandrinus*, Nicolau Pap şi Nicolau de Viso dovedesc că primii lor părinţi numiţi *Negrilă* şi Radomir *dobăndise incă de la Sf. Ştefan numirea in knezatul Vizăului*". [2]) Că este vorba de Romîni se vede afară de anumita

---

[1]) Ansprüche p. 85.

[2]) *Simonchich*, Noctium Marmaticarum vigiliae, Ms. 274 in quart lat. in Bibliotheca Museului, din Pesta, p. 19: „Hujus Urcund filii *Negrile* et Radomer dicuntur esse progenitores familiae Tomay-aga, Nobiles Valachi in Borsa. In cujus probam authenticam adducimus protocolarem Comitatus Marmaros extractum qui sic est: Familiae Thomay-aga successores producunt anno 1763 coram le-

arătare a familiei ca *valachă* incă şi din numele unuia din strebunii ei, *Negrilă*, cu sufixul romănesc *ilă*. Ştirea apoi este scoasă din nişte documente judecătoreşti, cele mai sigure izvoare, şi anume se constată din extratul protocolar din 1763 că strănepoţii acelor Negrilă şi Radomir infăţoşase inaintea Tribunalului o diplomă din 1445 in care se spunea că antecesorii lui Petru, Mîndru etc, anume acei Negrilă şi Radomir fusese dăruiţi cu knezatul Vizăului de către regele *Ştefan cel sfînt* al Ungariei, deci intre anii 997—1038. Eată deci Romîni tocmai in Maramureş, in părţile cele mai nordice a le Daciei incă de prin veacul al X-lea, şi cum sunt ei infăţoşaţi? Ca nişte judecători de sate care se bucurau pănă la un punt de prerogative nobiliare, după cum vom vedea mai la vale.

Singură această arătare ar fi de ajuns pentru a resturna intreaga teorie a lui Sulzer, Rösler, Hunfalvy; dar ei nu fac nici o amintire, despre dînsa, sau că nu o cunoşteau, sau că ne avĕnd interes a o scoate la lumină, mai ales că este peste putinţă de resturnat sau de interpretat, au trecut'o sub tăcere, cum a făcut cu atîtea alte dovezi.

Noi credem că din documentele analisate pănă aici reiesă că Romînii locuiau in munţii Carpaţi şi in văile lor cele mai apropiate, atît pe laturea nordică cît şi pe cea sudică; că ei sunt pomeniţi ca fiind respîndiţi pe tot incunjurul meridional şi răsăritean al Transilvaniei, şi cu toate că numĕrul lor nu poate fi determinat, posedăm o indicare preţioasă că trebue să fi fost insemnat in imprejurarea că ei al-

gitimario comitatus foro Nobilitatis recognitionem Kenderes de Malomvize comitis comitatus ejusdem de anno 1445 in qua Petrus, Mandra, Han, Koszta, Sandrinus, Nicolaus de Pap et Nicolaus de Viso specificatur, quod ipsorum primis parentibus *Negrille* et Radomer vocatis *collatio adhuc a St. Stephano facta sit*, pro fidelibus servitiis, in Kenezatu de Viso," Apud *Hasdeu* Istoria critică Ed. II Bucureşti, 1874, p. 123, nota 17.

cătuiau o parte de samă a armatelor ungureşti. Cît despre timpul de cînd ei ocupau aceste locuri este prea firesc lucru a nu intălni nici o pomenire intru cît erau băştinaşi ai acestor ţări. Despre Unguri, Saşi şi Secui avem arătări mai mult sau mai puţin precise asupra timpului cînd ei veniră să locuiască in aceste regiuni; despre Romîni nimic! căci ei n'au venit de nicăeri; ei erau de loc de aice, peste ei au venit celelalte popoare. De acea chiar la la primele ştiinţi rămase asupra ţerilor noastre îi şi găsim pomeniţi; aşa pe timpul lui Sf. Stefan. Eată-ne deci departe de „nouraşii“ d-lui *Hunfalvy* şi această indepărtare, va creşte şi mai mult cînd vom studia acuma starea socială şi politică a poporului romîn, pe care d-lui *Hunfalvy* 'i place a şi-o inchipui ca aceea a unor nomazi.

Am arătat şi mai sus că nici odată Romînii nu au părăsit cu totul viaţa aşezată pentru a se deda acelei nomade, cu toate că in mai multe locuri ei s'au dedat la păstorit. Ast-fel am găsit că chiar in Balcani Valachii cultivau grîul. Tot aşa se intîmplă şi in vechia Dacie. In primii timpi ai năvălirei, cînd Romînii fură siliţi a căuta o scăpare in munţi, este probabil că agricultura fu puţin căutată; dar indată ce Hunii se retraseră şi Avarii se aşezară in Panonia, Romînii incepură a se cobori in văi unde putură da o mai mare intindere lucrărilor lor agricole. Ei se amestecară cu Slavii, care se aşezase in ţară pe timpul Avarilor, şi adăogiră ast-fel elementul slavon al limbei lor, pe care 'l dobîndise incă din convieţuirea lor in munţi alăturea cu Sarmaţii.

Dovada cea mai invederată a acestei imprejurări se află in limba insuşi a Romînilor, care conţine mulţi termeni privitori la agricultură de obîrşie latină, precum: *ara* (arare), *arie* (area), *falce* (falx), *ogor* (agrum) *secere* (sicilis), *grîu*

(granum), *orz* (hordeum), *malaiu* (milium), *rapiță* (rapa), *săcară* (secale) etc.

Pentru cultura viei amintim: *vie* (vinea), *viță* (vitis), *vin* (vinum), *poamă* (poma), *must* (mustum), *auă* (uva), *strugur* (tryga); iar pentru aceea a albinelor: *albină* (de la alveus), *ceară* (cera), *miere* (mellis).

Aflarea unor asemenea termeni in limba romînă dovedește deci că Romînii se dădură neintrerupt lucrării pămēntului de la colonisare inainte, fiind că dacă n'ar fi fost așa, atunci aceste cuvinte ar fi trebuit să se fi pierdut din intrebuințare, precum s'au intîmplat bună oară cu termenii privitori la viața de stat roman, care au fost cu toții uitați. Dacă Romînii ar fi venit in Dacia in starea de popor nomad de ciobani, ei ar trebui să infățișeze astăzi in limba lor o terminologie agricolă imprumutată de la popoarele acelea ce i-ar fi invățat lucrarea pămēntului, și mai ales cuvinte de obîrșie ungurească, lucru despre care nu se dă nici de cea mai mică urmă; căci *nu există in limba romînă nici un singur cuvēnt privitor la agricultură, care să fi fost imprumutat de la Maghiari*. Din potrivă sunt oare cari termeni agricoli pe care limba maghiară i-au luat din cea romănească. Ast-fel *aratni*, *aratos* care insamnă seceriș nu este de cît romănescul *ara*; *alakor* vine de la romănescul *alac* (un soiu de hrișcă), latin. *alica*, span. *alaga*.

Singura inrîurire pe care Romînii au suferit'o in terminologia lor agricolă este aceea a elementului slavon. Ast-fel intîlnim in limba lor alăturea cu cuvintele citate mai sus altele, privitoare tot la lucrarea pămēntului, care vin fără nici o indoială de la Slavoni: *lan*, *otavă*, *brazdă*, *toloacă*, *părloagă*, *prăjină*, *cucuruz*, *ciocălău*, *coasă*, *plug*, *grapă*. In viticultură aflăm: *cramă*, in apicultură: *roiu*, *prisacă*, *trăntor*.

Această imprejurare că Romînii au imbogățit vocabulariul lor agricol prin imprumutări făcute exclusiv de la Slavoni și

că n'au luat absolut nimic de la Unguri, dovedeşte intr'un chip invederat că ei au trebuit să practice agricultura impreună cu Slavonii mult timp inainte de venirea Ungurilor, şi că Ungurii care au făcut din potrivă căte-va imprumuturi in terminologia lor agricolă atît de la Romîni cît şi de la Slavoni, s'au aşezat şi au devenit agricultori după aceste popoare.

Eată ce ne invaţă cercetarea limbei romîne. Aceea a documentelor intăreşte din toate puntele această inchiere şi conduce la resultate identice.

Acestea ne arată pe Valachi ca ocupînd nişte regiuni hotărite, cea ce nu ar putea avea loc pentru un popor nomad, care propriu vorbind, n'are ţară. Ast-fel documentul din 1222 vorbeşte de *termini Valachorum* pe care 'i arată ca hotarele unui teritoriu determinat; acel din 1252 ie de asemenea ţinutul Valachilor din Kirch ca margine până unde s'intindea proprietatea dăruită secuiului din Sepsi. Mănăstirea Kirch primeşte ca dar in 1223 o altă proprietate pe care regele o arată ca luată de la Valachi; o pădure a Transilvaniei se numeşte *silva Blacorum*, ceea ce arată că Valachii aveau proprietatea ei, şi ce se intăreşte incă prin faptul că regele impune Valachilor de a impărţi cu Saşii din Sibiu folosul acestei păduri. Mai departe vedem pe rege vroind sĕ intrunească pe toţi Valachi ce s'ar găsi pe proprietăţile nobililor pe domeniul sĕu. Această mĕsură s'ar fi putut ea aplica asupra unor nomazi?

Există un act care dovedeşte nu numai cît că Valachii erau proprietari la epoca cînd el fu redactat; dar că fusese in toate timpurile. El datează din 1231. Un oare care Gallus fiul lui Wydh de Bord după cît se vede un german din Flandra, cumpără o proprietate de la un Romîn, Buiul fiul lui Stoia, aşezată in ţinutul Valachilor; dar el declară inaintea capitulului bisericii transilvane, că consimte a ina-

poi această proprietate vechiului ei stăpîn, un alt Romîn Trulh fiiul lui Cioru, de la care primise indărăt banii ce-i dăduse lui Buiul, fiind că Trulh dovedise prin numeroşi martori că această proprietate aparţinuse din timpuri i-memoriale străbunilor, moşilor şi strămoşilor sĕi [1]).

Acest document singur ar fi de ajuns pentru a rĕsturna din temelie toată clădirea de sofisme pe care se intemeiază teoria lui *Rösler* şi a d-lui *Hunfalvy*, căci el dovedeşte intr'-un chip neindoelnic următoarele lucruri:

1⁰ Numele romîn al proprietăţii *Boia*, care vine de la bou.

2⁰ Faptul că această proprietate era aşezată in districtul Valachilor, ceea ce arată că Valachii aveau o proprietate teritorială care nu se impacă cu o stare nomadă.

3⁰ Că un Romîn *Buiul* fiul lui *Stoia* vinde această proprietate unui strein in 1231 şi că prin urmare cel puţin la această dată nu poate fi vorba de o stare nomadă a Romînilor.

4⁰) Că vechiul proprietar al acestui pămĕnt era un alt Romîn *Trulh* fiiul lui *Cioru* care dovedise prin marturi inain-

---

[1]) *Teutsch und Firnhaber* Nr. XLIX, p. 50. a. 1231: „Quod accedens nostri in praesentiam *Gallus filius Wydh de Bord*, confessus est coram nobis, quod licet terram *Boje* terre Zumbuthel contermiuam, et de praesenti *in ipsa terra Blacorum existentem* habitam propriis suis justisque impensis ab homine *Bujul filio Stoje* coemerit—considerans tamen qualiter eadem terra *a tempore humanam memoriam transeunte per majores, avos, atavosque ipsius Trulh filii Choru* possessa et a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bulgarorum extitisse fertur, ad ipsam terram Fugros tenta fuerit, qualiter id dictus Trulh filius Choru, quamplurimum hominum elogiis affirmare adnisus fuit, hinc ne jurgia temporum in processu enascerentur, fraterne mutueque caritatis—dictam terram Boje—eidem Trulh filio Choru, accepta eius recompensa in pecuniarum solutione, remisit coram nobis—". Cuvĕntul *Choru* se citeşte in ortografia maghiaro-latină a veacului de mijloc *Cioru*. Compară Chak-Ciak etc.—Asupra locului relativ la Bulgari vezi mai sus, p. 79.

tea judecății că acest pămênt fusese al lui și al strĕbunilor lui, din timpuri imemoriale, hotărînd ast-fel pe cumpărător ai intoarce moșia pentru o despăgubire, spre a inlătura un proces de revindicare, căruia s'ar fi expus, după cît se vede, din pricină că vînzĕtorul Buiul, nu era proprietar legiuit al pămêntului. Am vĕzut mai sus că dovada vechimei stăpînirii lui Trulh se urcă cel puțin până la stăpînirea Bulgarilor in Transilvania, adică pe vremile intăiului imperiu Bulgar, inainte de 1018.

Romînii aveau in acelaș timp și o biserică organisată sub episcopi de ritul răsăritean, care era in destul de puternică pentru a atrage la dênsa pe catolicii Transilvaniei. Acești episcopi romîni erau stabiliți in Valachia, in aceiași regiune unde se intindea și episcopia Cumanilor; eată pentru ce episcopii romîni din țerile de peste munți au fost tot-deauna sfințiți de mitropolitul Valachiei, care poartă pentru acest temeiu chiar in zilele noastre titlul de: „Mitropolit al Ungro-Valachiei și exarh plaiurilor".

Eată ce zice in această privință Eudoxiu de Hurmuzaki: „După impărțirea imperiului bizantin in diocese, făcută de impăratul Andronic Paleologul, jurisdicția eclesiastică a mitropolitul Valachiei se intindea nu numai cît asupra episcopiilor de Rîmnic și Buzĕu din această țară, dar incă și asupra episcopului romîn din Transilvania și asupra diocesului din Maramureș in Ungaria superioară, causă pentru care mitropolitul Valachiei care reședea la inceput in Tĕrgoviștea și mai tîrziu in București, purta titlul de Mitropolit al Ungro-Vlachiei De la el primeau cei doi episcopi din Alba Iulia și din Muncaciu in cazul imtîmplător sfințirea lor, până cînd unirea bisericii romîne cu acea catolică rupse legăturile confesionale și ierarchice cu scaunul episcopal din Valachia. Cei doi de pe urmă episcopi răsăriteni ai Transilvaniei, Teofil și

Atanasiu, primiră incă consfinţirea de la mitropolitul de Bucureşti" 1698 [1]).

In sfîrşit Romînii se arată la această epocă ca inzestraţi cu cunoştinţi care nu se impacă cu starea aproape barbară a unui popor nomad. Ei intrebuinţează scrisoarea şi de la ei imprumută Secuii alfabetul, după cum o spune Kesa in locul citat mai sus. Este cu neputinţă a determina astăzi care erau literile imprumutate de Secui, dacă erau latine sau slavone cirilice. Noi credem că această de pe urmă presupunere este singura probabilă, fiind că fără nici o indoială ritul creştin răsăritean exista incă din acest timp la Romîni sub forma sa bulgară şi prin urmare ei trebuiau să fi avut in intrebuinţare şi scrisoarea bulgară.

Condiţiunea socială a Romînilor, după cum o arată cele mai vechi documente, nu este deci acea a unui popor nomad de păstori, ci din potrivă acea a unor agricultori, proprietari de pămĕnt, care aveau o biserică organisată şi inceputuri de civilisaţie. Nu se poate tăgădui că n'ar fi existat in acest timp şi o poporaţiune de păstori, care s'au păstrat pănă astăzi, şi care era silită prin chiar viaţa sa a duce un traiu pe jumătate nomad [2]). Dar acèastă poporaţie, nomadă, care alcătuia in timpurile cele mai vechi majoritatea locuitorilor Daciei, scăzu necontenit cu timpul, paralel cu coborîrea Romînilor in regiunea cea joasă a ţĕrii, unde se aşezau ca agricultori. Eată cum trebuie esplicat ordinul dat de regele unguresc in 1293, de a intruni pe domeniul sĕu pe toţi Va-

---

[1]) Fragmente zur Geschichte der Rumänen, II Geschichte der rumänichen Kirche in Siebenbürgen, p. 2; Comp. p. 33.

[2]) Un document din 1326 citat de d. *Pič*, Abstamung, p. 149, nota 30 spune: „ut nullus Nobilis et homo possessionatus dicti Regni nostri Hungariae, signanter vero Nobilis in confiniis partium nostrorum Sapusiensium existentes Walachos de partibus extrancis pro nutriendis animalibus et pecudibus, in terra et silva sua tenere et conservare audeat et debeat."

lachii care s'ar afla locuind pe teritoriile nobililor. Aceşti Valachi, care la inceput locuiau in propriile lor ţinuturi, in munţi, erau supuşi de a dreptul autorităţii regeşti, Nobilii, avĕnd nevoie de braţe pentru a'şi cultiva pămĕnturile, smomiau pe Romînii din ţinuturile regeşti; aceştia se coborau tot mai numeroşi din munţii lor pentru a impopora cîmpia. Regele, vĕzĕnd că această strămutare a domiciliului lor micşura veniturile sale, ne putĕnd pe de altă parte să silească pe Romîni a reintra in vechile lor locuinţi, ia mĕsura de a aşeza pe toţi Romînii pe domeniul sĕu.

Tot in aceste imprejurări se găseşte şi esplicaţia faptului asupra căruia d. *Hunfalvy* îşi dă osteneala de a stărui atît de mult, anume că documentele Transilvaniei ar pomeni in mai multe rînduri despre nişte locuri sterpe pe care Valachii le-ar fi impoporat de iznoavă, spărgĕnd pădurile şi deschizĕnd locurile pentru agricultură. Aceşti Valachi nu sunt immigranţi de dincolo de Dunăre, ci locuitori din munţi care se coborau in cîmpii [1]).

Foarte important pentru a determina condiţiunea socială a Romînilor este documentul regelui Bela din 1247, pe care l'am atins şi mai sus pe care insă aice vroim a'l supune unei analise mai amărunte:

Prin acest document regele dă cavalerilor Ospitaliţi din Ierusalim ţara Severinului impreună cu knezatele lui Ioan şi a lui Farcaş până la rîul Olt precum şi ţara numită Lytira, eară dincolo de Olt intreaga Cumanie până la Marea neagră, esceptând din această donaţiune numai cît ţĕrile voivozilor Valachilor *Lyrtioy* dincolo de Olt, in Muntenia mică şi *Seneslau* dincoace, in cea mare. De la toate terito-

---

[1]) *Hunfalvy*, Ansprüche, p. 101 şi urm. Trebue să insemnăm că dl. *Hunfalvy* nu citează în sprijinul acestui fapt de cît documente inedite, din colecţiunile prietenilor d-sale, a căror autenticitate nu poate deci fi controlată.

riile cedate regele invoeşte cavalerilor ca să perceapă jumătate din veniturile lor şi spune anume că Ospitaliţii vor putea lua şi jumatate din veniturile regeşti de la Valachii din ţara Lytira precum şi jumătate de la acele ce se cuvin regelui din ţara lui Seneslau, pe care totuşi ştim că o esceptare din donaţiunea făcută cavalerilor. Pentru a inţelege această aparentă contrazicere trebue să observăm că veniturile regeşti din aceste deosebite ţerişoare puteau fi de dòue soiuri: *biruri* in acele supuse direct autorităţei regelui şi pe care el le dărueşte cavalerilor; *tribut* in acele a le lui Lyrtioy şi Seneslau, pe care le lasă afară din donaţia făcută; ast-fel regele putea incuviinţa cavalerilor jumătate din veniturile sale din ţĕrile voevozilor valachi, fără ca cu toate aceste se fi dat cavalerilor vre un drept de ocărmuire asupra lor, pe care nici regele nu'l avea. Anume el le cedase jumătate din tributul cuvenit şie. Regele insă renunţă in favoarea cavalerilor la unele venituri speciale din ţĕrile date sub stăpînirea lor *directă*, anume de la biserici, atît acele existente cît şi acele ce s'ar face in viitor, şi care rămîn bine inţeles nu in folosul Ospitaliţilor ci in acel al bisericilor insăşi; apoi de la morile acelor ţerişoare a căror desvoltare regele vroia să o favorească. Lucru curios de la morile din ţară Lytira care este arătată in document ca locuită de Valachi, regele crede că nu are nevoie de a incuviinţa această favoare şi 'şi păstrează dreptul la jumătatea veniturilor din ele, probabil din pricină că aice, ele fiind bine intemeete, regele nu mai avea nevoe să incurajeze infiinţarea lor. Regele mai concede cavalerilor in totalitatea lor veniturile păscăriilor, afară de acele de Dunărea, din care 'şi opreşte jumătate, s. a. m. d.

Mai este de luat aminte că Valachii din Lytira sunt obligaţi a face slujba militară ajutînd cavalerilor de cîte ori ar fi să se respingă vre un atac exterior şi cavalerii sunt la

rîndul lor indatoriţi să dee sprijinul lor Valachilor in aceaşi imprejurare. In sfîrşit mai conţine documentul disposiţia cea foarte insemnată că de cîte ori vre un nobil din ţara concedată cavalerilor, care am vězut'o că era locuită mai cu samă de Valachi, ar fi fost osindit la moarte el să poată apela la curia regească.

Aşa dar după acest document, Valachii au atît dincoace cît şi dincolo de Olt nişte ducate pe jumătate neatîrnate, asupra cărora regele se opreşte de a dispune, precum făcea cu ţěrile supuse autorităţii sale. Aceşti Valachi sunt arătaţi ca avînd mori şi sunt indatoriţi la slujba armelor pentru apărarea Ungariei alăturea cu cavalerii de Ierusalim. Ei au incă şi o nobleţă căreia regele 'i reservă oare care privilegii, chiar in ţěrile concedate in totul cavalerilor. [1])

Oare toate aceste fapte constante şi neindoelnice se impacă ele cu starea unui popor nomad? Oare nişte păstori neorganisaţi ar fi putut ei să impună regelui unguresc respectul drepturilor lor? Apoi cum putea regele să incredinţeze paza granilor ţěrei sale unor oameni care astăzi ar fi fost aice şi mîni cine ştie unde? In sfîrşit ce inţeles ar avea disposiţia ca nobilii din ţerile concedate cavalerilor să poată apela la regele? Dar se va susţinea poate că aceşti nobili erau Unguri. S'ar putea insă măcar admite că regele să fi concedat o stăpînire atît de deplină cavalerilor asupra unei părţi din poporul domnitor? Regele ar fi avut nevoie să mai spună că nobilii unguri nu vor putea fi esecutaţi de

---

[1]) Această nobleţă romînă apare chiar de la cele d'intăi documente ungureşti. Vezi *Fejer*, V, 2, p. 201, anno 1274: „eosdem Petrum, Paulum, *Micou*, Ioannem et Nicolaum ac Egidium et per eos heredes eorum heredumque eorum successores de ipso iobagionatu castri pure et simpliciter eximendo cum terris eorum quocunque iusto titulo possessis in numerum, coetum et consortium *Nobilium* servientium regalium accipimus".

cît in urma unei judecăți regești, cînd o atare disposiție era cuprinsă chiar in esența vechiii constituții maghiare? [1]).

Documentul din 1247 este cea mai puternică dovadă că Romînii erau un popor așezat in părțile Daciei. Combinat cu acel din 1231 el intemează acest fapt mai clar de cît lumina zilei, și numai cît cei ce nu vrau să vază și mai ales nu vrau să înțeleală mai pot susține bărfelile lor.

---

[1]) Reproducem documentul in părțile sale esențiale, din combinarea cărora reesă ințelesul dat despre el in text: „damus—dictae domui totam terram de Zewrino, pariter cum Kenezatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Oltae, *excepta terra Kenezatus Lyrtioy voiavodae quam Olachis relinquimus prout iidem hactenus tenuerunt*; ita tamen quod medietatem omnium utilitatum et redituum ac servitiorum de tota terra Zevrini memorata et Kenezatibus supra nominatis provenientium nobis nostris reservamus, medietate alia ad usum domus supra dicte cedente, exceptis ecclesiis constructis et construendis in omnibus terris supra dictis, de quarum reditibus nihil nobis reservamus; *exceptis etiam molendinis omnibus*, infra terminos praenominatarum terrarum ubicunque factis vel faciendis, *praeterquam intra Lytira*, nec non aedificiis et agriculturis omnibus, sumtibus fratrum dictae domus factis . . . fenetis . . . piscinis etiam . . . praeter piscationes Danubii quae nobis et ipsis communes reservamus. Concedimus etiam quod *medietatem omnium proventuum et utilitatum, quae ab Olachis terram Lytira habitantibus* . . regi colliguntur, domus hospitalis percipiat. Volumus etiam quod *memorati Olachi ad defensionem terrae* et ad iniurias propulsandas seu ulciscendas quae ba extraneis inferentur cum apparatu suo bellico asistere, et e converso ipsi fratres in casibus consimilibus eis subsidium et iuvamen iuxta posse impendere teneantur; nec non sententias quas tulerit in eosdem, ratas habebimus atque firmas, hoc addito quod si contra *maiores terrae* aliqua sententia de sanguinis effusione prolata fuerit, in qua senserint se gravari, ad nostram curiam valeant appelare.

Ad haec contulimus praeceptori ante dicto . . a fluvio Oltae et Alpibus ultrasilvanis totam Cumaniam sub eisden conditionibus quae de terra Zevrini superius sunt expressae, *exepta terra Seneslai voiavodae Olachorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt*, sub eisdem etiam conditionibus per

Să trecem la cercetarea condiţiunei politice a Romînilor astfel precum ea reesă din documente.

Am vĕzut din conţinutul prea importantului document din 1247 că voevodatele romîne din Valachia se bucurau faţă cu corona ungurească de oare care neatîrnare. Eată pentru ce găsim mai tîrziu aceleaşi voevodate incercănd a inlătura cu totul supremaţia maghiară. Ast fel voevodul Lythen, poate acelaş cu Lyrtioy, se revoltă cătră anul 1272 in protiva autorităţei regeşti şi trebue să fie supus cu armele. [1]) Că acest voevod Lythen nu poate fi de cît Romîn se vede intăiu de pe faptul că el locueşte dincoace de Alpi (pentru Unguri, dincolo), adecă in locurile unde documentul din 1247 arată că se aflau Lyrtioy sau Seneslau. Apoi numele frate lui Lythen, care este *Barbat*, pune romănismul lui Lythen mai presus de ori ce indoială. Se intălnesc mai des asemene rescoale a le voevozilor in contra coronei ungureşti. Ast-fel un alt voevod romîn, Bogdan din Maramureş, ne putănd scutura altfel jugul Ungurilor, îşi părăseşte ţara cu o mulţime de po-

omnia, quae de terra Lytira sunt superius ordinatae. Hoc autem nolumus praeterire, quod a primo introitu saepe dictorum fratrum usque ad viginti quinque annos, omnes reditus Cumaniae terrae integraliter domus percipiat iam praefata, *praeterquam de terra Szeneslai ante dicta, de qua tantum medietatem redituum et utilitatum obtinebit*".

[1]) *Fejer* V, 3, p. 274, a 1285: „Cum nos in actate puerile regnare cepissemus, Lythen Waywoda una cum fratribus suis per suam infidelitatem aliquam partem de regno nostro ultra Alpes existentem pro se occuparat et proventus illius partis nullis admonitionibus redire curabat; saepe dictum M. Georgium contra ipsum misimus qui cum summo fidelitatis opere circumpugnando cum eodem ipsum interfecit et fratrem suum nomine *Barbath* captivavit et nobis adduxit, et sic per eundem M. Georgii servicium tributum nostrum in eisdem partibus nobis fuit restitutum". Regele Vladislav venise la tronul Ungariei la o vîrsta minoară, in 1272, in cît documentul, de şi din 1285, referă la acea dată intîmplarea rescoalei lui Lythen.

por și coboară Carpații in Moldova unde intemeiază un principat neatărnat. Regele speriat de această eșire cu gramada a poporației romîne, se silește insă in zădar a readuce pe Bogdan in Ungaria. El trimite după dînsul pe mai mulți alți voevozi romîni, ce-i rămăsese credincioși; dar toate silințele sale nu pot impedeca inființarea și desvoltarea noului principat, care incepe curînd timp după acea a juca un rol din ce in ce mai insemnat in istoria Europei răsăritene [1]). Voevozii ungurești ce se intîlnesc in Transilvania au o poziție tot atît de neatărnată față cu coroana ungurească. In timpul turburărilor care urmară după stîngerea dinastiei arpadiane, voevodul Transilvaniei Ladislau, nu se hotărește a recunoaște pe regele Carol de Anjou de cît după ce fu escomunicat de papa [2]).

Regii unguri pentru a impăca aceste fețe turburătoare, se sileau a'i căștiga prin dăruiri insemnate, intocmai precum făceau și regii apusului cu seniorii feodali din staturile lor. Ast-fel videm pe regele Ludovic mulțămind pe un voevod romîn din Maramureș, anume pe Balk fiul lui Sas, pentru slujbele făcute de el craiului in Moldova, după cît se vede in urmărirea trădătorului Bogdan, cu donația unei insemnate proprietăți din Maramureș [3]).

Voevozii sunt adese ori numiți comiți și palatini. Ast-fel găsim pe voevodul Dausa purtănd aceste trei titule; ei indepliniau ca și palatinii dregătoria de judecători in ținuturile lor, și regele trebuia să scutească anume de jurisdicția

---

[1]) *Thurocz*, III, c. 49 (din Ioan de Küküllö): „Huius (Ludovici) etiam tempore Bogdan Waiwoda Olachorum de Marmarusio, coadunatis sibi Olachis ejusdem districtus, in terram Moldaviae habitatoribus destitutam, clandestine recessit“: *(Schwandtner*, Scriptores I. p. 193*)*.

[2]) *Fejér*, VII, 3, p. 701, a. 1309. Ibid. VIII, 1, p. 389, a. 1310.

[3]) *Fejér*, IX, 3, p. 469, a. 1365: „Ludovicus—*strenuo viro Balk filio Saaz Moldavo Waiwodae Maramurusiensi*, quod idem adhuc in terra Moldavana regi fideliter adhaeserit ibique complura vul-

lor persoanele pe care doria să le subtragă de la dînsa [1]. Titlurile acestor voevozi sunt in tot deauna foarte pompoase; ei sunt numiţi: *excellentissimi*, *magnifici* etc. şi aceste titluri sunt purtate şi de voevozii romîni cari şi ei sunt numiţi comiţi şi se bucură de toate onorurile lor cuvenite [2].

Aceşti voevozi erau deci nişte seniori teritoriali, capii unor mici state, pe care ei le ocărmuiau sub suzeranitatea coroanei ungureşti. Erau vasali de ai regelui, supuşi acestuia, după regulele dreptului feodal, care se introdusese in Ungaria, o-dată cu biserica catolică, limba latină şi cele-l'alte elemente de cultură apusană. Aceşti voevozi reprezentau incă vechea neatărnare a teritoriilor pe care ei le ocărmuiau, şi existenţa lor sub stăpînirea ungurească arată chipul cum s'a alcătuit statul maghiar, care nu fu in stare să sfărîme şi să contopească in sine naţiunile pe care le supuse autorităţii

---

nera, amissis servitoribus suis, pro rege sustinendo, terrasque proprias et iura ibidem relinquendo, regem in Hungariam secutus fuerit, ipsi Balk et per eum Drag, Dragomer et Stephano fratribus uterinis posessionem Hunya vocatam, cum appertinentiis donavit."

[1] *Fejér*, VIII, 2, p. 285, a. 1320: „Dausa *Waiwoda iudex* per quinque comitatus." *Idem*, VIII, 2, p. 98, a. 1317: „Magister Dausa *comes* de Bihar et de Zobolc ac in comitatibus de Zathmar, de Zonuk, de Krasna vice sua *judex* specialis". *Idem*, VIII, 2, p. 394, a. 1322: „Viro *magnifico* Dausa palatino." *Teutsch und Firnhaber*, Nr. X, p. 9, a. 1211: „Statuimus etiam quod nullus Woiwoda super eos descensum habeat". (descensus=drept de judecată).

[2] *Fejér*, VIII, 1, p. 147, a. 1303: „Nobili viro et honesto Nicolao *Waiwodae*, filio magnifici Mauritii, *comiti* de Ugocsa et Marmarusio". *Idem* (vezi pag. preced. nota 3): „Strenuo viro Balk, filio Saaz Moldavo, Waiwodae Maramurusiensi." *Idem*, X, 1, p. 581, a. 1390: „fidelis noster *Dragh comes* de Marmarus et *Valk Waywodae similiter comitis* dicti comitatus". *Idem*, X, 2, p. 63, a. 1392: „*Magnificis Balk et Dragh Waiwodis comitibus* Marmarus et Ugocha."

sale, ci le alipi numai cît cu mai multă sau mai puţină tărie de un centru comun.

Să trecem acuma la *knezi*. Acest aşezămĕnt era in totul asemĕnător celui al voevozilor, cu care el pare chiar a fi fost une-ori amestecat. Ast-fel am vĕzut cum documentul din 1247 vorbeşte de *Kenezatus* Lyrtioy *Waiwodae*. El îi este insă fără indoială in de-obşte inferior, căci knezii sunt adese-ori arĕtaţi ca supuşi voevozilor sau comiţilor, cari am vĕzut că sunt una şi aceiaşi [1]). Knezii erau deci şi ei un fel de seniori teritoriali mai mici in putere de cît voevozii, dar cari nu aveau o autoritate mai puţin reală asupra poporului din Transilvania. Ast-fel knezii posedau şi ei dreptul de judecată asupra supuşilor lor, pricină pentru care sunt numiţi şi ei judecători, ca şi voevozii [2]). Knezii erau cu toate acestea mai jos de cît nobilii in condiţiunea lor socială, de care sunt in tot-d'a-una bine osebiţi in documente [3]). Ast-fel knezii plă-

---

[1]) *Maniu*, disertaţie istorico-critică, Temişoara, 1857, p. 541, a. 1457: „Praeterca annuimus eisdem nobilibus Valachis et Kineziis ne ullus eos judicet praeter *comitem eorum*, cuius iudicio si non contenti fuerint ad judicem curiae et ad praesentiam Regis appelare."

[2]) *Kemeny*, *Kncsen und Kneziate* in Magazin für Landeskunde Siebenbürgens, 1846, II, p. 311, a. 1543: „Item decretum est quod coloni habentes res trium florenorum dicentur, qui vero non habent tantum, non dicerentur, sed per *judicem vel Kinezium* deposito juramento liberentur". *Ibid.* a. 1552: „Porro quoscunque *judex vel Kinezius* juramento suo liberare voluerit".

[3]) *Fejér*, IX, 3, p. 553, a. 1366: „Si vero communis Olachus aliquem nobilem hominem in publico maleficio inculpans non possit totaliter suam probare actionem, tunc probationem ipsam faciat, prout potest, videlicet per *Nobiles* vel per *Kenezos* aut per communes homines seu Olachos." *Maniu* l. c. „universorum *Nobilium* et *Keneziorum* nec non alium Valachorum". *Fejér*, XI, p. 504, a. 1435: „nos una cum iuratis et universitate *Nobilium* ac *Keneziorum* ipsius districtus Hatzak". *Kemĕny*, l. c. II, p. 300 a. 1363: „coram nobis et regni nobilibus de comitatu Hunyad ac universis *Keneziis* et *senioribus Olachalibus* districtus Hatzag."

teau in de-obşte dări, ca şi poporul de jos, pe cînd nobilii erau scutiţi. Regele, cu toate acestea scuteşte une-ori pe knezi de oare-care dăjdii [1]). El îi inalţă adese-ori la rangul de nobili, cînd atunci luau titlul de *nobiles Kinezii* [2]). Knezii erau indatoraţi a face slujba militară, mai ales pentru apărarea graniţelor, [3]) şi nobleţa era dată mai cu osebire acelora cari se deosebiau prin vitejiile lor la vreme de resboiu. Knezii erau supuşi jurisdicţiei comiţilor sau voevozilor şi aveau recurs contra sentinţelor pronunţate de dînşii la judecata regelui [4]). Ei păstrau dreptul knezatului in chip

---

[1]) *Kemény*, l. c. II, p. 304, a. 1387: „quod in festo beati Michaelis Archangeli singulis annis de qualitate sessione singulos tres grossos, et si in festo beati Georgii martiris quinquagesimam castellanis praescripti castri Mihald per tunc constitutis solvere teneantur *prout de aliis liberis villis ipsorum Kenezialibus solvere sunt consueti*". *Ibidem*, p. 310, a. 1482: „Fidelibus nostris—dicatoribus et exactoribus quarumlibet taxarum, censuum et contributionum—expositum est nostrae majestati in personis universorum *Keneziorum* nostrorum in pertinentiis castri Hunyad, commorantium, gravi cum querela—qualiter ipsi antiqua libertatis eorum praerogativa requirente a solutione quarumlibet taxarum, censuum et contributionum exemti fuerint."

[2]) *Pesty* citat de *Pič*, Abstammung, p. 157, a. 1390: „*Nobilis Kenezius* de Temeschel—et heredes—ad praedictum exercitum cum una lancea ut—consuetudinis certorum *nobilium Keneziorum* dictarum terrarum proficisci teneantur".

[3]) *Benkö*, Milcovia, II, p. 117, a. 1426: „Volumus autem, quod sicut hactenus sunt consueti ita et in futurum dicti Kenezii et villam de saepedicta Berekfalva *ad faciendam custodiam in illis confinibus et ad explorationem in partibus Moldaviae obligati sint.*" *Maniu* l. c. (pag. precedentă nota 1): „ut ipsi nobiles Valachi et Kenezii firmata inter se unione, *dicta servitia in tuendo vado Danubii*". (a se vedea şi nota precedentă).

[4]) *Maniu* l. c. (pag. precedentă nota 1). *Duliscovitz* citat de *Pič*, Abstammung, p. 149, nota 30: „quare fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus praedictos *Kenezios* et Olachos nostros in nullis causis judicare sitis ausi, exceptis publicis furto et latrocinio et criminalibus causis, nec res bona eorundem irrequisita justitia prius ab eisdem prohibere praesumatis modo ali-

ereditar [1]), dar puteau să 'l şi instrăineze cu consimţimĕntul regelui sau voevodului. Fiind proprietarii unui asemenea drept, îi vedem imitînd pe voevozi in năzuinţele lor după neatîrnare şi documentele nu lipsesc de a raporta mai multe incercări de revoltă intreprinse de knezi [2]). Ei usurpau une-

quali, si quidem actionem contra ipsos habetis—in praesentia comitis de Beregh vel officiali eorundem Olachorum prosequi debeatis, jure observato".

[1]) *Kemeny*, Knesen und Knezate in Magazin II, p. 306. a. 1361: „Keneziatum medietatis eiusdem possessionis Olachalis Ozon vocatae in dicta terra Maramurosiensi existentem, quem Keneziatum prius Stan dictus Feyr Olachus conservare dignoscebatur—*filius Locoloy eorumque filiis et posteritatibus universis* sub eisdem utilitatibus quibus Stan eundem conservase—donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendam". *Pesty* citat de *Pič*, Abstammung, p. 154, nota 39, a. 1387: „quandam possessionem nostram sub ipsius *Keneziatu* seu officiolatu hactenus habitam, Almafa vocatam—anotato *Bogdano Olacho—per ipsos eorumque heredes ac heredum ipsorum soboles et cunctos superstites perpetuo et irrevocabiliter possidendam.*"

[2]) Ast-feliu trei knezi valachi *Kosta, Stanciul* şi popa *Volcul* fug in Moldova după ce pustiise knezatul lor, pricină pentru care sunt daţi judecăţii şi osîndiţi de voevodul Transilvaniei a perde dreptul lor de knezi, pe care voevodul îl dă lui Mihail Bazarat „et Ioanni filio Ioannis et per ipsos filiis eorum ipsorumque heredibus et posteribus". (*Fejér*, XI, p. 504, a. 1435); o altă incercare de nesupunere e păstrată intr'un alt document reprodus de *Kemeny*, l. c. II, p. 315, a. 1437: „quod nonnuli populi in districtibus Olachalibus dicti castri existentes, *malesanis ac frivolis Keneziorum suorum suggestionibus et consiliis agitati ac inducti*, variis sub coloribus se cum manifesto dicti castri nostri detrimento a solitis castri servitutibus subducere conentur". Altă menţiune a fugei unuia *Ladislau Lehacescu*, nobil din districtul Mehadiei, pentru care regele Ludovic confiscă in anul 1376 moşia lui Balaşniţa („ad partes fugit trausalpinas in despectum nostrae Maiestatis et nostro adhaesit aemulo"—Vladislas Basarab) şi o dă feciorilor lui Raicu, ca să o posedă după norma stabilită pentru ceilalţi nobili romîni din districtul Mehadiei („qua caeteri Nobiles Olachi districtu in eodem quas possessiones conservare sunt consueti.") Col. lui Traian 1874, p. 126.

ori titlul de nobil, după cum se vede aceasta dintr'un doment citat de *Hunfalvy*, in care mai mulţi knezi valachi, copărtaşi al unui knezat, protestează contra usurpărei titlului de nobil din partea unuia din ei, ceea-ce scutindu-l pe acesta de indatoririle legate de posesiunea knezatului, arunca toată greutatea sarcinilor pe spetele celor rĕmaşi [1]. Titlul de kneaz ća şi cel de voevod, era dat de rege cînd era creat din nou [2].

Knezii erau deci nişte pristavi de sate romîneşti sau rutene, cari aveau asupra conaţionalilor lor un drept de judecată ereditară. Ei erau indatoriţi a plăti regelui oare-care contribuţii şi de a sĕvĕrşi slujba militară, şi alcătuiau o clasă mijlocie intre nobili şi ţărani.

Aceşti knezi se află sub un alt nume şi in Polonia, unde sunt numiţi *sculteti* de la germanul *schultheiss*, şi de aicea se trage *şoltuzul* romîn care se intîlneşte pretutindeni in principate, unde numele de kneaz devine sinonim cu proprietar liber, moşnean, răzăş. Acest aşezĕmĕnt era comun la Germani şi la Slavoni, care, sub numiri deosebite, posedau aceiaşi organisare.

D-l *Hunfalvy* nu putea recunoaşte in voevozii Romînilor seniori teritoriali, nici in knezii lor pristavi săteşti fără a resturna el insuşi intreaga sa teorie. El trebuia insă să le găsască o esplicare, şi iată aceea pe care o dă, cu o siguranţă care mai că te-ar indupleca a o crede de serioasă. El zice: „Knezii valachi erau judecătorii acestui popor dar erau inainte de toate *intreprinzĕtori autorisaţi de coroană, de un episcop sau alt proprietar a aşeza locuitori in locurile deşarte*, şi in schimb pentru această slujbă nu numai cît că

[1] *Hunfaly*, Ansprüche, p. 111: „Idem Juga, nescitur quo ductus consilio, quartam partem ipsius possessionis Ponor, *titulo nobilitatis* sibi ipsi usurpare et applicare niteretur.

[2] *Kemeny*, l. c. II p. 301: „Et sic Ladislaus a regis Maiestate ipsorum ius Keneziale sibi conferre postulasset".

puneau in lucrare asupra acestor coloni dreptul de judecată, dar primeau incă şi pămĕnturi scutite de indatoriri şi alte beneficii, pentru că ei adunau contribuţiile cuvenite coroanei şi in deobşte ori cărui proprietar. Această obligaţie şi aceste foloase fură insemnate prin un cuvĕnt, acel de knez, şi knezatul era ereditar ca mai toate indeletnicirile veacului de mijloc; dar el putea fi şi instrăinat, cu consimţimĕntul proprietarului. Voevodul valac nu se deosebeşte in nimic de knez, afară doară prin aceea că avea sub privegherea sa mai multe knezate“ [1]).

Ne intrebăm oare d. *Hunfalvy* este serios cînd susţine nişte asemenea lucruri? Era insă silit să o facă; căci alt-fel cum putea să impace susţinerile sale că poporul romîn era compus din nişte păstori nomazi, cari sporeau pe fie-ce zi in numĕr, venind de dincolo de Dunăre, cu aflarea knezilor şi voevozilor romîni in Transilvania? D-sa trebuia să ingrămădească esplicările cele mai peste putinţă pentru a silui faptele şi a le potrivi cu teoria sa.

Am atras mai sus luarea aminte asupra unor imprejurări care ne vor convinge cu uşurinţă că o asemenea esplicare este peste putinţă. Mai intăiu knezii sunt infăţişaţi ca o clasă intreagă, avĕnd drepturi şi indatoriri regulate prin obiceiul pămĕntului [2]). Departe de a se bucura numai de prerogative pentru slujba pe care se pretinde că ar fi făcut'o colonisînd ţara, noi îi vedem supuşi la nişte indatoriri care îi apăsa une-ori aşa de greu in cît ei caută a scăpa de dînsele fugind din ţară şi părăsindu-şi patrie şi moşie. Alte ori îi intîlnim luînd pe furiş titlul de nobili, pentru a inlătura aceleaşi greutăţi, şi este netăgăduit că nişte asemenea fapte nu se pot impăca cu ideea unor intreprinzĕtori, cari ar fi avut

[1]) Ansprüche, p. 93.

[2]) Afară de textele raportate in notele precedente mai vezi incă: *Kemeny*, l. c. II, p. 310: „Unde nos praefatos *Kenezios* nostros in *antiquis eorum libertatibus tenere volentes*“.

dimpotrivă tot-d'a-una interesul de a sta in cea mai bună armonie cu statul pentru care lucrau.

D. *Hunfalvy* insuşi, simţind prea bine slăbiciunea tĕrîmului pe care se pune, mai ales in ceea ce se atinge de voevozi, adaugă, cît pentru aceştia, că: „aceşti voevozi valachi ar fi priviţi de la cea d'intăiu a lor arătare ca nobili unguri, ast fel că numele de *voevod n'ar fi de cît un titlu zadarnic, fără nici o insemnătate politică.* Regele Ludovic dă in 1365 lui Balk, Drag şi fraţilor lor Dragomir şi Stefan moşia Hunya, ca mulţămire penru slujbele făcute pe cîmpul de rĕsboiu. Balk şi Drag sunt numiţi: „nobiles et strenui viri, comites" şi Balk mai este incă intitulat şi de „voevod al Valachilor". Nu se ştie din ce pricină se dă lui Balk acest titlu; *poate din aceea că era cel mai bĕtrîn din familie (!!)* sau pentru un alt motiv [1])." Dacă insă aceste titluri ar fi numai cît nişte nume aşa goale, fără nici o insemnătate reală, ce inţĕles ar avea titlurile de „Voivodae comites *Maramarus et Ugocha*" date aceloraşi „magnificis Balk et Drag", precum şi toate cele-l'alte purtate de voevozii valachi [2]) ? Dacă numele de voevod ar apărea singur, fără arătarea poporului sau a ţerei asupra căreia îşi punea in lucrare autoritatea, s'ar putea incă admite goliciunea titlului; dar a se priimi o asemenea interpretare pentru titluri ca acela de voezod al *Valachilor*, precum le găsim pentru Seneslau, Lythen sau Bogdan, sau acela de voevod al *Maramureşului şi Ugocei*, precum îl intîlnim pentru alţii, ar fi o adevĕrată escamotare a adevărului.

Paralel cu această organisare a Valachilor sub voevozii şi knezii lor, îi aflăm ascultînd de un drept obicinuelnic naţional, valac. Aceste deprinderi regulau nu numai cît rela-

---

[1]) Ansprüche, p. 112.

[2]) Vezi mai sus p. 147 nota 2.

ţiile de drept privat intre Romîni ci şi modul cum trebuiau să plătească dările către stăpîni sau autoritate, precum şi raporturile intre popor şi knezi. [2]) Un document din 1377 ne arată pe regele Ludovic luînd măsuri in contra incălcărilor pe cari knezii le făceau, atît faţă cu episcopul Transilvaniei, a căruia drepturi le usurpau, schimbînd in posesiune ereditară concesiunile unor knezate vremelnice, cît şi

[1]) *Duliscovitz* citat de *Pič*, Abstammung, pag. 141, nota 16, a. 1493: „Praeterea si aliquem *Keneziorum sive Valachorum* nostrorum pertinentiarum Krajna heredes habentem mori continget—Praeterea *antiqua eorum lege ac consuetudine* atque modo superius specificate vitulum trium annorum sive castratum taurum ad cuius corna chonda apponi potest ab eisdem et non aliter dum contingeret exigatis aut exigi faciatis". *Pesty* citat de *Pič*, Abstammung, p. 155, nota 43, a. 1500: „Nos Iacobus Gerlysthey et Petrus Tharnok de Mackhos, Bani zeuriniensis, — sed quod nullo ampliori documento edem partes sua allegata, *iure volachie* requirente coram nobis probare potuerunt". *Idem*, a. 1503: „easdem utrasque partes amonuismus ut certos probos nobiles viros ad id sufficientes *iuxta ritum volachie* eligant et adoptent, qui omnia praemissa inter eosdem reinveniant".—Romînii trăiau după dreptul lor particular şi in Polonia unde se coborise din Maramureş, in acelaş timp, sau poate ceva mai inainte de a se cobori in Moldova. Vezi un document publicat de d-l *Hasdeu*, Archiva istorică a Romăniei, Bucureşti, 1865, I, 2, p. 118, a. 1569: „viri Iwan Krzewicki, eidem facultatem dedimus villam de nova et cruda radice in silvis nostris—*iure et consuetudine Walachorum locare*. Ut autem homines ad incolendum eandem villam eo citius confluant, —damus eisdem libertatem ab omnibus censibus et daciis nobis praestari solitis *iure et consuetudine walachica extenuandam*".— După cît se vede d-l *Hunfalvy* se intemeiează pe acest document pentru a susţine că knezii Transilvaniei nu erau de cît nişte intreprinzĕtori de colonisare, căci regele Poloniei voeşte intr'un chip invederat să atragă Romîni pe teritoriul sĕu. Dar acest document vorbeşte tocmai de Valachi ce ar fi eşit din Ungaria, nu ce ar fi imigrat in acea ţară; apoi este de observat că chiar dacă s'ar afla documente ungureşti cari să pomenească aceeaşi imprejurare, ea s'ar esplica prin coborîrea Romînilor de la munte la cîmpie.

cu poporul, incurcîndu-'l cu imposite şi indatoriri, *impotriva dreptului teritorial existent* [1]).

Fiinţarea acestui drept obicinuelnic al Romînilor se regăseşte in procedura urmată in judecăţile ce se făceau in ţinuturile romîne. Şi aice intîlnim aşezĕmĕntul *cojurătorilor*, pe care Romînii din toate ţĕrile de la nordul Dunării l'au introdus in daraverile judecătoreşti prin mijlocirea Slavonilor, care ei insişi imprumutase acest sistem de dovadă de la Germani. In principatele Moldovei şi Valachiei, pănă la veacul al XVIII-lea, intîlnim pretutindeni aceşti cojurători pomeniţi in numeroase documente [2]).

Poporul romîn mai avea in vremile vechi in Transilvania şi o nobilime intinsă şi puternică, care avea drept indatorire de căpitenie apărarea ţĕrei contra năvălirilor streine. Această nobilime se intîlneşte in ţinuturile Devei, Haţegului, Făgăraşului, Uniedoarei, in Banat şi in Maramureş. Nobilimea romînă, indatorită a sluji sub steag, se bucura ca şi acea ungurească de privilegiul de a nu plăti birul sau tributul, darea ţărănească. Am vĕzut mai sus pe voevozii romîni nu-

---

[1]) *Kemény*, Knezen und kneziate in Magazin II, p. 297, a. 1377: „Ludovicus—episcopi Transilvani et capituli ecclesie sue—kenezii terras, prata et silvas keneziatus ipsorum titulo, ex concessione eiusdem episcopi—temporaliter possessa, aliis per libita vendere et in filios, heredesque suos, *cum gravi et manifesto iuris terrestralis damno et decuratione*, perhennaliter transfundere, *ceteros subditos Olachos* novis inauditisque exactionibus vexare“.

[2]) *Fejér*, XI, p. 503, a. 1435: „Nos Ladislaus de Chaak Vaivoda—una cum *iuratis* et universis nobilium ac keneziorum ipsius districtus Hatzak“. Acest district era poporat de Romîni, (reproducem locul de la p. 148, nota 3): „coram nobis et regni nobilibus de comitatu Hunyad, ac universis *keneziis et senioribus Olachalibus* districtus Hatzag“. Compară o lucrare a noastră asupra *jurătorilor* in Convorbirile literare, anul al VIII-lea, 1874, p. 137 şi urm.—Vezi şi nota următoare, documentul din Columna lui Traian, a. 1556: „*iuratis tribus terminis sedium nostrarum ab consuetudine observatis*“.

miţi comiţi şi purtînd titlurile pompoase cuvenite nobililor. Aceste titluri insă nu erau conferite de cît la individualităţi, pe cînd in ţinuturile arătate, găsim nobilimea romînă ca o clasă a poporului [1]).

---

[1]) *Maniu*, Disertaţie istorico-critică (citat mai sus p. 148, nota 1): „Ladislaus—*universorum nobilium et keneziorum, nec non alium Valachorum in districtus Lugos, Sebes, Mehadia, Almas, Karasofii, Bargafii, Komiaty et Illed, quod ipsi in confiniis regni nostri collocati, in custodia et tuitione vadorum Danubii contra crebros incursus Turcorum*—omnia eorundem *Valachorum et Keneziorum privilegia* super quibuscunque eorum libertatibus, praerogativis et juribus confecta—sub illis tamen conditionibus, oneribus et servitutibus, quibus eadem emanatae et praedecessores nostros reges Hungariae ipsis concessa sunt authoritate regia, pro eisdem *nobilibus Valachis et Kinezis caeterisque Valachis*—ut ipsi *nobiles Valachi et Kinezii* firmata inter se unione, dicta servitia nostra in tuendo vado Danubii eo melius continuare possint. Praeterea annuimus eisdem *nobilibus Valachis et Kineziis*, ne ullus eos judicet praeter comitem eorum". *Pesty* citat de *Pič*, Abstammung, p. 153, nota 36, a. 1451: „*Nobilibus viris iudicibus nobilium septem sedium volachalium*". *Ibidem*, a. 1439: „*universitas nobilium et Keneziorum districtus Sebes*". *Kemény* l. c. II p. 300, a. 1363: „Nos Petrus, vice-vaivoda transylvanus—inter ipsum filium Musath, ac Stroja et Zayk kenezios—judicium facere deberemus, ambabus partibus cum eorum instrumentis in facto ipsius possessionis Zalasd, coram nobis et regni nobilibus de comitatu ac *universis Keneziis et senioribus Olachalibus districtus Hatzag* comparendi assignassemus" (vezi şi textul citat la nota precedentă din *Fejér*). Pentru nobilimea romînă din ţinutul Făgăraşului vezi colecţiunea de documente a d-lui *Aron Densuşanu* publicată in Columna lui Traian, anul IX, tom III, 1882. Cităm cîte-va estracte: 1556 (p. 10). „Nos-memoriae commendamus-quod cum nos una cum *iuratis* huius pertinentiae nostrae, *Boieronibus* sedis nostrae judiciariae assessoribus pro—faciendo judicio causantibus consedissemus, tunc honorabilis *Stan Popa, Algyc et Raduly*, filii quondam agilis *Stanislav Boeronis*—item *Man* et *Marcul*, filii agilis quondam *Bassan boeronis—tribus terminis sedium nostrarum ab consuetudine observatis*". A. 1630 (p. 15): „genitorem seu patrem eiusdem de dicta Posorita *ab antiquo e numero verorum et indubitatorum istius districtus terraeque nostrae Fogaras, nobilium Boeronum existitisse*".

Această nobilime a dispărut mai cu totul in zilele noastre, absorbită fiind de elementul maghiar, care o atrase in sinul sĕu prin favorurile de tot felul cu care o inconjură, ast fel că astăzi nu se intîlneşte in Transilvania nici o familie nobilă romînă, şi cele cîte-va nume de obîrşie nobilă care s'a păstrat, s'au coborit in clasa poporului de jos amestecîndu-se cu dînsul. Nobilimea maghiară numără in rĕndurile sale un numĕr insemnat de familii romîne prin obărşie, incepĕnd cu acea a *Corvineştilor* care dădu Ungariei un general şi un rege tot atît de vestiţi, *Ioan Corvin de Hunyade*, biruitorul Otomanilor şi fiul sĕu, regele *Matei Corvin* [1]).

Este cunoscut, că desnaţionalisarea unui popor incepe in tot-dea-una prin clasele sale cele mai inalte, care sunt mai espuse inriurirei elementului strein, şi in acelaş timp pot primi mai uşor asemene inriuriri, pe cînd poporul de jos găseşte tocmai in spiritul seu mărginit şi puţin cultivat o putere mult mai mare de impotrivire contra silinţelor naţiunei cotropitoare. Acelaş fenomen s'a petrecut şi in Transilvania. Nobilii se lepădară de naţionalitatea lor şi trecură in rĕndurile naţiunei domnitoare; poporul din potrivă, rămase romîn, cu toate suferinţele pe care le suporta, tocmai din pricina naţionalităţii sale [2]).

---

[1]) Pentru obîrşia romînă a familiei Corviniştilor, vezi: *Fejer*, Genus et virtus Ioannis Corvini de Hunyad, Regni hungariae gubernatoris, Budae, 1844. Familia ungurească *Maskasi de Tincova* se trage din Romînul Sturza, knez de Karansebeş, pomenit in 1292. Familiele *Noptsa, Csura, Marila* şi *Pripu* se cobor din Romînii Dionisiu, Mihai, Vlad şi Voicu, amintiţi in 1404. *Mark, Kenderasi, Szerecsen, Roşca, Vlad—Nandra, Baloş, Popaltul* şi *Negomir* se cobor din Romînii Danciul, Costa, Saracin, etc. pomeniţi in 1454, *Bacsa, Farkas, Lörincz, Şarban, Parosi, Gruiţa, Rezeila, Dragith, Stroia, Popa, Sferlea-Draguiu* şi *Endres* îşi trag obărşia din Romînii Ivul, Vlaicul, Dragul şi Barbul, amintiţi in 1500. Dovezile pentru toate aceste genealogii, indicate de D-l *Hasdeu* in Columna lui Traian 1874, p. 126-128.

[2]) Acelaş lucru găsim şi in Bulgaria, unde ţara fiind supusă de

Nobilimea romînă se bucura, după cum am vĕzut, de toate drepturile alipite de titlul de nobil, intre altele lua parte la adunările obşteşti ale ţerii sau la cele particulare ale ţinuturilor. Ast fel găsim pe nobilii celor şepte ţinuturi romîne luînd parte la congregaţiunile generale [1]). Terminul de congregatio insamnă in limba documentelor ungureşti ale veacului de mijloc, adunare [2]). Acest fel de state generale ale ţerei se indeletnicesc cu tot soiul de trebi, căci deosebirea stabilită in zilele noastre intre autoritaţile administrative, legiuitoare şi judecătoreşti nu fiinţa incă la această epocă. Ele intruneau deci toate atribuţiunile ocîrmuirei şi se inţĕlege de la sine că judecarea proceselor era aceea care venia mai ades in rîndul afacerilor lor. Poporul de jos lua şi el uneori parte la aceste congregaţiuni [3]).

Turci, toată nobilimea bulgărească se turci şi deveni mahometană, ast-fel că astăzi nu se găseşte in toată Bulgaria *nici o singură familie nobilă de religie creştină*. Vezi *Iirecek* Gesch. der Bulgaren p. 393: „Einen christlichen Adel gibt es jetzt in Bulgarien nicht. Viele Bojaren Familien haben den Islam angenommen".

[1]) *Pesty* citat de *Pič*, Absiammung, p. 152, nota 36, a. 1451: „Iohannes de Hunyad *nobilibus viris judicibus nobilium septem sedium valachalium*—universis vicinis et commetaneis praescripti castri ceterisque *nobilibus comprovincialibus praescriptarum septem sedium valachalium*—in eanden sedem vestram judiciariam per modum proclamate *congregationis generalis* vestri in praesentiam insimul convocatis". *Ibidem*, a. 1439: „*universitas nobilium et keneziorum districtus Sebes—per modum proclamate congregationis* (Districtul Sebeşului era romînesc; vezi mai sus p. 156 nota 1). Ibidem, a. 1452 (Pič, p. 154, nota 40): „ad oppidum Sebes vocatum, sedem scilicet judiciariam principalem septem sedium *nobilium—more proclamate congregationis generalis*".

[2]) *Schuller v. Libloy*, Siebenbürgische Rechtsgeschichte, Hermannstadt, I, p. 214.

[3]) Un document din 1291 (*Teutsch und Firnhaber*, Urkundenbuch, No. CLXV, p. 159) conţine procesul verbal al unei congregaţiuni generale a Transilvaniei: „quod cum e consensu venerabilium patrum, archiepiscoporum, baronum, procerum, et *omnium nobilium regni nostri* (bine ·inţeles şi nobilii valachi) apud Albam—

Un document important conține darea de samă a unei ședinți ținută de o congregațiune, care trebue privită ca generală, de vreme ce fu ținută in capitala țěrei, la Alba-Iulia, și scopul pentru care ea fusese convocată era nevoia de a imbunătăți soarta poporațiunilor. In această ședință congregațiunea ia in cercetare procesul magistrului Ugrinus, pe care 'l și hotărește in favoarea acestuia. *Romînii sunt arătați ca făcĕnd parte din adunare* [1]).

D-l Hunfalvy nu vede in acest document de cît relațiunea unor desbateri *judecătorești* in care Romînii ar fi depus *ca marturi* pentru a hotări procesul magistrului Ugrinus, și susține că nu ar fi vorba de o *adunare legiuitoare* in care Romînii ar fi stat ca *membri* [2]). Dar nobilii sunt iarăși arătați ca făcĕnd in deobște parte din congregație, și fiind-că existența unei nobilimi romîne este dovedită in Transilvania, nu

---

habita congregatione generali qui in articulis exprimuntur infra scriptis firma fide promissimus observare". Urmează 41 articole in care se regulează deosebite chestiuni monetare, de jurisdicție, contribuțiuni, etc. *Fejér*, VIII, 2. p. 98, a. 1317; „Magister Dausa comes de Bihar et de Zobolch ac in comitatu de Zathmar—vice sua—judex specialis deputatus, in *congregacione nostra speciali*; quam coram venerabili patre domino Emmericho et coram *nobilibus et communibus hominibus* comitatuum praedictorum—*causa iustitiae faciendae*".

1) *Teutsch und Firnhaber*, No. CLXX, p. 167: „Andreas—quod cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et *Olachis* in partibus Transilvanis apud Albam Iule, *pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus*, magister Ugrinus quasdam possessiones suas Fogras et Zumbathely vocatas, iuxta flumen Olth existentes asserens a se indebite alienatas, surgendo in ipsa congregatione nostra, sibi redare . . . postulasset, nos—*ab eisdem nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecimus*": Celelalte provincii unguresti posedau și ele congregațiunile lor; așa Sclavonia. Vezi un document in *Pič*, Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht, p. 236, nota 91, a. 1273; „Nos Matheus banus totius Sclavoniae—quo *in congregaciune regni totius Sclavoniae generali* nobiles et iobagiones castrorum".

2) *Hunfalvy*, Ansprüche, p. 99.

inţĕlegem pentru ce dinsa ar fi fost esclusă de la această adunare. Apoi regele zice anume că convocase acea adunare, in care Romînii sunt arătaţi anume ea luînd parte, in scopul de a reforma starea poporului „pro reformatione status eorundem“, şi nu inţĕlegem cum această indreptare ar fi putut să fie adusă la indeplinire prin judecata unui proces, fie chiar şi acel al magistrului Ugrinus. Apoi noi am vĕzut că Romînii sunt anume arătaţi de alte documente ca făcĕnd parte din congregaţiunile ţerilor de peste munţi şi prin urmare nu poate fi afară din cale de a'i găsi incă odată pomeniţi aici. Se inţĕlege de la sine că D-l *Hunfalvy* pentru a putea argumenta după cum 'i cere interesul, şi a arăta pe poporul romîn ca un popor de păstori nomazi veniţi de curĕnd in Transilvania, căruia deci nu 'i se putea incuviinţa aşa de curĕnd drepturi politice, se fereşte de a aduce şi cele-lalte documente cari pomenesc aceeaşi imprejurare.

Cercetarea stărei politice a Romînilor in cele d'intăiu veacuri după amintirea lor in documentele asupra Transilvaniei, ne au arătat că acest popor se bucura de oare-care drepturi. Ast-fel el poseda voevozi şi knezi sau judecători săteşti, cari judecau daraverile sale după dreptul obicinuelnic romîn; acelaş drept hotăra apoi modul şi măsura dăjdiilor sale băneşti, precum şi slujba militară ce era dator să indeplinească. Romînii apoi sunt arătaţi ca luînd parte la adunările obşteşti pe cît şi la cele particularnice ale ţĕrii, şi nobilii lor nu se deosebeau intru nimic de nobilii maghiari.

Dacă asemănăm această stare politică a poporului romîn, cu aceea in care îl aflăm mai tîrziu, către sfîrşitul veacului al XVIII-lea, suntem loviţi de injosirea la care este coborit. Nobilimea lui, care prin simplul fapt al existenţei sale, sprijinea existenţa şi drepturile poporului, a dispărut. Tot aşa s'a intîmplat cu knezii şi voevozii sei, cu dreptul sĕu şi cu

impărtăşirea sa la treburile publice. Romînii se arată acuma ca un popor de ţărani, şerbi ai pămĕntului, cari nu mai posedă nici un drept, „a căror existenţă in ţară este numai cît tolerată pentru interesul public, cît timp le va plăcea principilor şi regnicolilor". Ei sunt declaraţi „neputĕnd avea nimic in a lor proprietate afară de simbria pentru munca lor"; le este oprit de a se imbrăca precum membrii naţiunilor domnitoare, de a purta pantaloni, cămeşi de giulgiu, pălării duple şi, bine inţĕles, şi arme; aceasta din urmă sub pedeapsa de a perde mîna dreaptă, pentru a le lua astfel şi putinţa de a se apăra in contra asupritorilor lor. [1])

Această schimbare in condiţiunea politică a Romînilor nu se făcu fără nişte sguduiri teribile, care cutremurară până in temeliele ei constituţia basată pe nedreptate a Transilvaniei. Rescoalele repetate intreprinse de Romîni, ne fiind nici odată incununate cu izbîndă, aduseră soarta lor in o stare tot mai ticăloasă, şi aceasta ajunse cu timpul a fi nesuferită Nu va fi fără interes a schiţa in puţine trăsături lupta cea inverşunată a Romînilor in potriva calăilor lor, in care cei d'intâi apărau, cu puterea ce o dă desperarea, nişte drepturi ce erau pe fie-ce zi mai incălcate.

Cea d'intăi rescoală a Romînilor din Transilvania, despre care s'a păstrat o amintire in documente, este acea intîmplată in 1437. La această mişcare luară parte ţăranii atît unguri şi romîni ai Transilvaniei. Ţăranii căzuseră prin inprejurări analoage acelora ce produse acelaş fenomen şi in apusul Europei, la starea de şerbi ai pămĕntului, şi proprietarii nobili, pe pămĕnturile cărora ei trăiau, abusau de autoritatea lor pentru a supune pe ţărani la toate incălcările pe care nesaţul cel mai neruşinat îi impingea să le facă. Ţă-

[1]) „Rusticus, praeter mercedem suam nihil habet". *Verböczy,* Ius tripartium. Pentru cele-lalte opriri, vezi: „Compilatae et approbatae constitutiones".

ranii ar fi suferit poate incă mult timp această apăsare, dacă o imprejurare deosebită nu 'i ar fi trezit din amorţirea lor. Archiepiscopul catolic al Transilvaniei Gheorghe Lepeş, neridicînd timp de trei ani dijma pe care o percepea atît de la ţăranii catolici, cît şi de la cei ortodoxi [1]) (Romînii), ceru să i se plătească de o dată intreaga sumă datorită, cea ce ţăranii nu puteau indeplini, din pricina insemnatei cifre la care se urca datoria. Archiepiscopul aruncâ atunci interdictul asupra ţăranilor resvrătitori, oprind funcţiunile indeplinite de biserică in sinul poporaţiunei; oamenii muriau fără a primi impărtăşenia; botezuri şi cununii nu se mai făceau. Această stare de lucruri, care, bine-inţeles, lovia de o cam dată numai pe ţăranii unguri, îi impinse la răscoală. Ţăranii romîni, cari suferiau şi mai grele neajunsuri, de vreme ce erau siliţi să plătească o contribuţie pentru o biserică la care nu se inchinau, apoi se aflau impreună cu Ungurii reduşi la starea cea tristă de iobagi, dau mîna cu dēnşii, şi mişcarea ia un caracter de tot serios.

Ţăranii romîni şi unguri se intrunesc in mare numĕr pe muntele Babolna şi trimit de acolo o deputaţiune la *nobili*, pentru a le cere libertăţile de care se bucurau pe vremile vechilor regi ai Ungariei şi cu deosebire pe acele ale sfîntului Stefan. Stăpînii insă măcelăresc pe trimişii poporului şi in urma acestui act de cruzime neindreptăţită, se dă o luptă crîncenă, care de şi nehotărîtă, totuşi arăta in ţărani o putere de impotrivire, care sili pe nobili să cerce o im-

---

[1]) Această nedreaptă contribuţiune a ţăranilor romîni pentru o biserică streină, fu suprimată in 1481 de către regele M. Corvin: „Schismatici ad solutionem decimae non adstringantur, et neque per comites parochiales instar aliorum ad huiusmodi decimarum solutionem compellantur. Mathiae Corvini regis decret. V. anni 1481 artic. 3.—Vezi Magazin istoric p. Dacia de *Bălcescu* şi *Laurian*, Bucureşti, 1846, III, p. 160. Un decret al urmaşului sĕu Vladislav reinnoieşte această disposiţie, *Ibid.* p. 161.

păcare. Mai multe condiţiuni sunt impuse bisericei şi nobililor, intre altele acestora din urmă invoirea ţăranilor de a se muta de pe o proprietate pe alta, după plata datoriilor, şi nobilii consimt chiar a recunoaşte ţăranilor un drept de control asupra modului cum ar fi aduse de ei la indeplinire condiţiunile acestei impăcări. Aceasta se intêmplă in ziua de 6 Iulie 1437 [1]).

Nobilii insă nu cedase ţăranilor de cît fiind că nu avuse timpul de a se pregăti pentru luptă. Ei se folosesc deci de armistiţiul incheiat spre a aduna noue mijloace de impotrivire şi se inţeleg in luna lui Septembrie a aceluiaş an, 1437 cu Secuii şi cu Saşii, incheind cu ei prea vestita *unire*, fără cuvênt numită „a celor trei naţiuni", care determină pănă in zilele noastre constituţia cea monstruoasă a Transilvaniei. Se vede că această inţêlegere se ţinu ascunsă, de oare-ce chiar

---

[1]) *Fejér*, X, 7, p. 893 (adaugă Archiv für sieb. Landesk. 1874, p. 42 şi urm.): „Quod nobiles viri Ladislaus filius Benedicti-et Paulus Magnus de Vaidahaza, *vexillifer universitatis regnicolarum Hungarorum et Valachorum in his partibus Transilvaniae* commorantium, tum pro eo quia reverendus pater Georgius Lepes episcopus-suas decimas—(urmează cestiunea zecimelor după cum a fost expusă in text)—dein *quia pro ipsorum dominos terrestres velut emtitii in gravem servitudinem fuerint redacti*—cum enim de aliquorum possessionibus ad alia loca se transferre voluissent, rebus et bonis eorum etiam omnibus spoliatis, abire minime permitterentur et omnibus eorum juribus libertatum privati penitus oppressi et insuportalibus oneribus aggravati—*pro reaquirendis et reobtinendis pristinis libertatibus, per sanctos reges cunctis hujus regni Hungarorum, incolis datis et concessis*—maturo inito consilio, in montem Babolna—missis nuntiis—in dictis libertatibus sanctorum regum se conservari et a jugo intolerabilis servitutis colla eorum exsolvi humillime et devote supplicarunt—quod litteras sancti Stephani regis aut successorum ejusdem in quibus libertates et statuta habentur ab imperiali maiestate possent impetrare, censum annalem solvere, munera dare et servitia exhibere hoc modo teneantur—tali obligatione ut si quae partium praedictarum universitatum nobilium scilicet et regnicolarum—in praemissis omnibus—persistere nollet—fidefragus habeatur".

documentul redactat cu acest prilej nu se rostește de cît într'un chip ingăimat asupra scopului acestei uniri, care este arătat ca acela de a „se indeletnici cu imprejurările cele grele ale acestor părți", fără a pomeni insă de țărani prin nici un cuvěnt [1]). Puțin timp după aceea se incaeră o nouě luptă, in urma căreia ambele părți se hotăresc a se referi la arbitragiul regelui. Pănă atunci insă nobilii reinoesc legăturile lor cu Sașii și cu Secuii, mărturisind pentru astă-dată in chip respicat scopul acestei alianțe. Fie-care din părțile contractante se obligă a ajuta pe cealaltă la nevoile sale, și anume nobilii să ajute pe Sași (probabil și pe Secui, de și actul nu spune nimic despre ei) in contra Turcilor, cînd s'ar intěmpla să năvălească in țara lor, și ei primesc indărăt făgăduința că Sașii le vor da sprijinul lor *„spre stîrpirea resvrătirei blăstămaților de țărani"* [2]).

D-l *Teutsch*, care tratează in deosebi această materie a „uniunei celor trei națiuni din Transilvania" [3]), espune lucrurile sub o cu totul altă față de cît cum reesă din documente. El găsește drept causă a apropierei nobililor, Secuilor și Sașilor nevoia de a se apăra impreună in contra *năvălirilor o-*

[1]) *Arhiv* l. c. a. 1438: *„arduas causas harum partium tractaturi* inter praedictos Nobiles et Saxones et Siculos fraternam disposuimus unionem".

[2]) *Arhiv* l. c. 1438: „Nos Lorandus Lepes, vice-vaivoda Transalpinus—una cum baronibus et Nobilibus nec non Saxonibus et—Siculorum—fuissemus congregati, inter cetera tractantibus uti *protervia et rebellionem nefandissimorum rusticorum* contritione et eradicatione, nec non sicuti contra insultus Turcarum saevissimorum has defensare partes, coram nobis et baronibus universi Nobiles et Saxones inter se ipsos talem fecerant unionem et fraternitatem—*quod dum et quando casu contingente praefati Turci has invadere partes, tunc praefati Nobiles in succursum Saxonum—accelerare debent—praedicti etiam Saxones contra aemulos seu inimicos Nobilium, signanter autem ad conterendam nefandissimorum rusticorum proterviam venire et accellerare debent,* ad quod se partes sponte obligarunt juramento coram nobis".

[3]) Archiv, l. c.

tomane, şi nu vede in clausula privitoare la ţărani de cît o condiţie de a doua mînă a acestui tratat. Adevěrata causă a alianţei să fi fost apărarea neatîrnării ţěrii, iar rěscoala ţăranilor ar fi dat numai cît prilejul pentru incheierea ei [1]). Patriotul sas, care infăţişază sub nişte culori atît de frumoase această alianţă infamă, menită a răpi unei clase intregi dreptul de existenţă, nu se sfieşte in orbirea sa a o asemĕna cu rĕscoala cantoanelor sviţerene contra tiraniei germane! [2]).

Şi cu toate acestea pentru ori-care spririt nepărtinitor actul de uniune din 1437 este foarte lămurit: el conţine stipulaţiunea din partea Saxonilor şi a Nobililor cu douĕ indatoriri corelative: in favoarea celor d'intăiu, făgăduinţa nobibililor de a'i ajuta in contra năvălirilor otomane, cărora Saşii erau expuşi din pricina aşezării lor geografice—iar Saşii se legau la rĕndul lor cătră nobili a le sta in sprijin in contra intreprinderilor ţăranilor. Aceştia locuiau mai ales pe moşiile nobililor; de dĕnşii erau apăsaţi şi in potriva lor indreptau ei sĕlbatica lor rĕsbunare.

Dar cine erau oare aceşti nobili, de care vorbesc la fie ce pas documentele transilvane? De obiceiu se vede in ei naţiunea maghiară, care ar fi fost aşa numită, nu se prea ştie pentru ce. Iată de unde provine şi titlul de unire a celor trei *naţiuni* dat actului din 1437, căci nobilii erau priviţi ca o naţiune, alăturea cu Secuii şi Saşii.

Noi credem că dacă documentele ar fi vrut să desemneze *naţiunea* maghiară, ar fi numit'o curat *Hungari*, după cum denumeşte pe Saşi *Saxoni* şi pe Secui *Siculi*. Cînd e vorba chiar de poporul unguresc 'l chiamă cu adevĕratul sĕu nume; ast-fel chiar documentul din 1437 vorbeşte de universitas *Hungarorum* et Valachorum. Fără indoială deci, că documentele

---

1) „Die unmittelbare Veranlassung dazu, gab der Aufstand der unterthänigen Bauern". *Teutsch* in Archiv, p. 45.

2) *Teutsch*, ibid. p. 51.

ce pomenesc despre revoluţiunea din 1437 nu pot inţĕlege sub „nobiles“ naţiunea maghiară, de vreme ce se arată lămurit că şi *ţăranii unguri* se revoltară contra nobililor.

Nu este deci vorba despre *naţiunea*, nobililor, care ar fi identică cu cea maghiară, ci de *clasa* nobililor, *de ori-ce naţionalitate* din ţara Transilvaniei: Unguri, Romîni, Ruteni. Cu timpul toţi aceşti nobili, aparţinĕnd deosebitelor naţiuni din Ungaria, se maghiarizară, ast-fel că abie pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea se poate lua espresia de nobil drept sinonim cu Ungur [1]).

Clasa nobililor Transilvaniei şi a Ungariei avea deci interes a manţinea şi spori chiar apăsarea in care zăceau ţăranii Transilvaniei, a căror imensă majoritate era şi pe atunci ca şi astăzi de obărşie romînă. In acest scop ceru şi obţinu această clasă de privilegiaţi ajutorul celor douĕ naţiuni asemenea privilegiate ale Transilvaniei.

Să mai luăm aminte că ţăranii protestează in contra incălcărilor pe cari ei le sufereau, răzămîndu-se pe libertăţile care le fusese concedate de către vechii regi ai Ungariei şi fac să se urce obîrşia acestor libertăţi la domnia sîntului Stefan (997—1038), sub care statul unguresc neatîrnat din Transilvania fu supus Ungariei. Documentul nu deosebeşte care dintre ţărani, Romînii sau Ungurii obţinuseră de la sfîntul rege garantarea libertăţilor lor; el zice din potrivă, intr'un chip cu totul general: „pristinas libertates *incolis* datis et concessis“. Care imprejurare poate oare să indreptăţască o deosebire intre locuitorii unguri cari ar fi dobĕndit aceste scutiri de la sf. Stefan şi Valachii cari şi le ar fi insuşit in urma imigrărei lor in Transilvania, prin faptul că fusese asimilaţi cu ţăranii unguri?

---

[1]) In tot decursul veacului al XVII-lea se găsesc incă nobili valachi in Transilvania. Vezi colecţia d-lui Aron Densuşanu citată mai sus (p. 156, nota), in *Columna lui Traian* pe 1882.

Se pare că sub regele Mateiu Corvin, care după cît se vede nu uitase cu totul obărşia din care se trăgea, soarta ţăranilor, şi prin urmare acea a Romînilor, se mai imbunătăţi. Aşa 'i-am vĕzut mai sus scutiţi de dijma către biserica catolică [1]), şi acest rege mai stîrpi şi alte incălcări pe care nobilii le făceau asupra ţăranilor. Numai ast-fel se esplică nemulţămirea nobililor Transilvaniei cu domnia acelui rege care îşi găseşte espresiunea ei in o conjuraţie a acestei clase a cărei amintire s'a păstrat intr'un document din 1467. Scopul conjuraţiei era de a se opune făţiş şi chiar cu armele contra incercărilor regelui de a le răpi privilegiile consfinţite prin timp [2]).

D. Teutsch vede şi in acest act o inoire a celui din 1437, a căruia scop era apărarea ţĕrei contra năvălirilor turceşti (!), cu toate că documentul intreg nu face nici cea mai mică amintire a acestei imprejurări, şi insuşi d. Teutsch este silit a mărturisi că ascuţişul acestei hotăriri este indreptat anume in potriva regelui [3]). Regele insă nu poate fi un duşman exterior, asemene Turcilor, de unde se vede prea lămurit că această conjuraţie avea de ţintă hotăritoare o cestiune lăuntrică, acea a ţăranilor, cărora regele venea să le dea sprijinul seu.

O a doua rĕscoală a ţăranilor se intĕmplă in 1512, de astă dată insă in Ungaria propriu zisă şi la care ieu parte mai ales ţăranii unguri. Un soiu de cruciată fiind propoveduită

---

[1]) Vezi mai sus p. 162 nota.

[2]) *Arhiv*, l. c: „Quod ipsi visis-ipsorum ac totius regni Hungariae oppressionibus, molestiis et aerumniis, quibus ex diruitione et abolitione privilegiorum, per divos reges Hungariae concessorum, per ipsum dominum Mathiam regem paene oppressi existant et usque ad ultimam devenissent desolationem.—Et iterum *quod si contra potentiam regis fierat conflictus* in campo se pugnaturos pro conservandis praefatarum partium Transilvanarum ac totius regni Hungariae libertatibus".

[3]) *Arhiv*, l. c. p. 55.

in acel an in potriva Turcilor, poporul se adună in mare numĕr sub steaguri, pentru a scăpa ast-fel de asupririle nobililor. Aceştia temĕndu-se ca ţăranii să nu se subtragă din robia in care 'i ţineau, incep a impedica inrolarea lor in armată, îi silesc a se reintoarce la locuinţele lor şi intrebuinţază mijloace silnice in contra celora cari voiau să se impotrivească. Ţăranii adunaţi lîngă Pesta, avĕnd de conducĕtor pe un Secuiu *Dozsa* [1]), intorc armele, pe care trebuiau să le indrepte in contra Turcilor, asupra stăpînilor lor, măcelăresc un mare numĕr de nobili, şi umplu Ungaria cu foc şi cu sînge. Nobilii nu isbutesc de cît cu mare greutate şi cu ajutorul lui Zapolya, principele Transilvaniei, a inăbuşi rĕscoala şi impun pedepse infricoşate autorilor mişcărei.

Cu toate că această revoltă n'a avut drept teatru Transilvania, ea nu incetâ de a avea o inrîurire din cele mai vătĕmătoare asupra stărei ţăranilor din acel ducat, prin urmare şi asupra Romînilor. Nobilii, spre a rĕsbuna măcelurile suferite de dĕnşii, ingreuie şi mai mult posiţia ţăranilor pe care 'i biruise, şi pentru ca aceştia să nu fie atraşi prin starea mai bună de care s'ar fi bucurat acei din Transilvania, se impun şi acestora legile draconice aplicate ţăranilor din Ungaria propriu zisă.

Principiul, că ţăranul n'are nimica afară de plata pentru munca sa, incepe a-şi face calea in legislaţia ungurească. Cu timpul insă elementul maghiar dispare tot mai mult din aceste rescoale şi acel romîn joacă un rol din ce in ce mai pronunţat, până ce sfîrşeşte prin a domni in ele intr'un chip exclusiv. Am vĕzut pe de altă parte că nobilii, care la inceputul luptei erau incă in mare parte Romîni, ajung cu timpul a se maghiarisa cu toţii. *Oposiţiunea care la inceput a-*

---

[1]) De pe aceasta se vede că şi ţăranii Transilvaniei luară parte la această inrolare, de vreme ce găsim Secui intre dînşii. Deci trebue admis că erau şi Romîni, care puteau chiar să fi venit din insuş Ungaria unde şi atunci ca şi astăzi locuiau Romîni.

intre aceste rĕscoale, intĕmplate in deosebite timpuri, ale ţăranilor din Transilvania şi că dacă aceea care ne este mai bine cunoscută, ca mai apropiată de noi, ne apare ca pusă in mişcare de Romîni, trebue indus de aici cu siguranţă că şi in celelalte, tot ei jucară rolul de căpitenie. La inceput găsim şi pe ţăranii unguri amestecaţi in aceste mişcări; mai tîrziu insă ei dispar; căci elementul ţărănesc ungur el insuşi mai că dispăruse in sinul Romînilor. Iată pentru ce, pe cînd revoluţia din 1437 arată pe ţăranii unguri ca provocatori ai mişcărei, aceea din 1785 nu este datorită de cît celor de naţionalitate romînă

Cea de pe urmă revoluţie a Romînilor din Transilvania contra constituţiei neomeneşti a acestei ţĕri, care osîndea pe poporul cel mai numeros a fi robul unei minorităţi privilegiate, avu loc in 1848. Fără a intra in amănunţimi asupra mersului acestei intĕmplări, cari nu'şi pot avea locul aicea, ne vom mărgini a observa că această revoluţie nu fu de cît urmarea neapărată a celei din 1785. Atunci Romînii scăpară de robie; in 1848 ei ţinteau mai sus, vroiau să dobĕndească şi drepturi. Dorinţele lor incepeau a fi indeplinite, cînd veni rĕsboiul din 1866 intre Prusia şi Austria, in care aceasta de pe urmă fiind cu totul sfărămată, fu silită să primească condiţiile pe cari Ungurii i le impuseră, anume cunoscutul dualism austro-maghiar, jertfindu-se Ungurilor Transilvania, pe pe care aceştia o incorporară in statul lor.

De atunci suferinţele Romînilor au reinceput a se ascuţi pe zi ce merge. Ei cer cu stăruinţă autonomia ţărei lor, in care n'ar intîrzia a deveni elementul conducĕtor, ca unii ce sunt cei mai numeroşi. Ungurii rĕspund la aceste revendicări prin mĕsuri tot mai arbitrare, care au de ţintă maghiarisarea ţĕrei. In acest moment chiar situaţia este din cele mai incordate, şi ar fi de ajuns o scîntee pentru a aprinde pojarul. Altă dată Romînii, cari nu aveau incă con-

ştiinţa naţionalităţii lor, reclamau numai cît dreptul de a trăi; astăzi ei nu se mulţămesc numai cît cu viaţa fisică; le mai trebue şi cea morală şi intelectuală, fără de care un popor nu este de cît o turmă. Cînd îi vedem luptînd atît de crăncen in trecut pentru a măntui existenţa lor curat materială, vor sta ei oare la gînduri cînd este vorba de a apăra bunurile cele mai inalte de care este dat omului a se bucura pe pămĕnt?

Cu toate acestea nouĕ ne pare invederat că Ungurii au de ocrotit impreună cu Romînii interese comune, anume apărarea naţionalităţilor lor deosebite de valul necontenit crescĕtor al slavismului. Dar Ungurii sunt o naţiune asiatică, in care nu mintea şi inteligenţa infrînează patima, ci sunt dominate de dînsa. Cum s'ar putea ei hotări a primi drept aliaţi pe acei ce le fuseră robi? Ura de moarte pe care o hrănesc ei pentru Romîni, resplătită de aceştia prin o simţire de acelaş fel, nu'şi va găsi sfîrşitul de cît in stingerea uneia din aceste douĕ rase, fapt nenorocit şi pentru unii şi pentru alţii, dar fatal ca toate faptele istoriei omeneşti.

Dacă am expus cu oare care amănunţimi starea politică a Romînilor din Transilvania, aceasta am făcut-o numai cît fiind că din espunerea ei reesă una din dovezile cele mai puternice pentru stăruinţa Romînilor in Dacia, incepănd de la colonisare.

Intr'adevăr am găsit că Romînii se bucurau in vremile mai vechi de drepturi pe care ei le au perdut in urmă. Ast-fel i-am vĕzut ascultînd de capii lor particulari, knezii şi ocărmuiţi in ţinuturile lor de către nişte seniori teritoriali, voevozii. Ei posedau apoi un drept obicinuelnic care regula nu numai cît legăturile lor dintre dînşii, dar incă şi acele cu fiscul sau cu proprietarii. Romînii posedau o nobilime numeroasă şi puternică care se punea adese ori in grevă contra autori-

tăţii regeşti şi pe care regele căuta să o căştige prin donaţiuni insemnate. In sfîrşit Romînii atît nobili cît şi de rînd luau parte la adunările ţărei sau la acele ţinutale ca factori politici; ei erau insărcinaţi in mare parte cu apărarea graniţelor ţărei, asemene cu Saşii şi Secuii şi se bucurau in acest cas de scutiri insemnate, care 'i puneau pe un picior deopotrivă ca popoarele cuceritoare.

Toate aceste drepturi, a căror insemnătate n'are nevoie de de a fi pusă in lumină, dispar cu timpul. Elementul principal, care alcătuia cea mai puternică apărare a drepturilor Romînilor, nobilimea lor, trecu pe nesimţite la poporul domnitor şi deveni maghiară. Knezii parte se suie in rîndurile acestei nobilimi şi se ungarizază, ear parte se cobor in condiţia ţăranilor. Aceştia devin prin o evoluţiune firească şerbii proprietarilor impreună cu ţăranii unguri pe care 'i absorb in sinul lor. Clasa superioară a societăţii, in care elementul maghiar era cel mai numeros, dă precumpenirea acestui element şi schimbă pe toţi nobilii in Maghiari; clasa de jos, unde predomeneau Romînii, inriureşte la rândul ei pe ţăranii unguri pentru ai preface in Romîni. După cît-va timp se găsesc in Transilvania in loc de doue clase cu interese opuse, doue naţiuni, care adaug către ura izvorită din protivnicia intereselor acea care decurge din deosebirea raselor. Apăsarea devine din zi in zi mai crudă, mai neomenească şi impinge pe apăsaţi la rescoale. Singele curge, pojarele aprind pe mormintele morţilor lugubrele lor flacăre şi ura se coboară tot mai adănc in inimile duşmane; ea trece pentru a zice astfel in sînge şi devine instinctivă, ereditară.

Această singură expunere ajunge pentru a resturna din temelie teoria lui *Rösler*. Căci cum ar fi cu putinţă, admiţăndu-se că Romînii să se fi introdus in Transilvania pe nesimţitele, ca popor nomad, *să aflăm pe acest popor la inceputul vieţei sale in Transilvania bucurăndu-se de drepturi insemnate, pe care le perde in urmă?*

Firea lucrurilor cere din potrivă ca un popor nomad, cînd se aşază intr'o ţară, să fie *la inceput* foarte reu tratat şi să nu ajungă de cît cu timpul a'şi imbunătăţi soarta, dobîndind la urmă chiar şi oare care drepturi. Ast fel este cunoscut că Ţiganii fură reduşi in robie in toate ţerile unde ei se intinseră. Evreii fură in tot timpul veacului de mijloc in o stare din cele mai ticăloase şi a trebuit să vină veacul nostru de lumini şi de civilisaţie pentru ca ei să fie primiţi, in sanctuarul popoarelor europene.

Posiţiunile privilegiate a le coloniilor germane şi ale Secuilor din Transilvania sunt uşoare de inţeles. Aceste popoare se aşazară in ţară ca corpuri constituite, cărora trebuia d'inainte să li se asigure oare care drepturi, pentru a le atrage in aceste părţi. Oare aşa se expune şi imigrarea Romînilor, ca acea a unor colonii chemate de regii ungureşti, cărora aceştia ar fi asigurat drepturi şi privilegii? Nici de cît. Romînii sunt arătaţi ca un popor de păstori care s'ar fi strecurat in ţară după chipul Ţiganilor. In acest caz insă cum să se explice drepturile de care ei se bucură de la cea d'intăi infăţoşare a lor in Transilvania?

Din protivă dacă admitem că Romînii a fost *supuşi* de Unguri, esplicarea stricărei condiţiunei lor devine din cele mai fireşti. Un popor supus poate păstra in prïmele timpuri căte-va din drepturile sale pe care lăcomia stăpînilor sei le răpeşte mai tîrziu. Une-ori chiar cuceritorii au interes a nu face să se simtă de la inceput chiar toată greutatea jugului pe care 'l impun poporului supus, in scopul tocmai de a'l face mai uşor de primit. Mai tîrziu cînd elementul domnitor a prins rădăcini in ţară, el aruncă masca şi devine in fie ce zi mai nesăţios, mai lacom. Eată tocmai cea ce s'a intîmplat cu Romînii. Cît timp Ungurii avură inaintea lor o nobilime romînă puternică şi nesupusă, ei se siliră a o atrage către dînşii, oferindu'i ca mulţămită perspectiva de a o face

să trăiască tot mai deplin din munca şi sudoarea ţăranului. După ce ei absorbiră această nobilime, singura pedecă ce se opunea curentului omnipotenţei lor, aceasta nu mai cunoscu nici un frîu, nici o margine.

Apoi am vĕzut că Romînii au protestat in toate timpurile in contra apăsărei lor, invocînd o stare anterioară, in care ei se bucurau de bunuri ce le fusese răpite in urmă. Ei cer chiar de la inceputul rescoalelor lor şi urmează inainte pănă in cele de pe urmă timpuri a se referi la prerogativele şi libertăţile pe care le posedase in epocele de mai inainte. *Revoluţiunile lor nu au deci de scop de a dobîndi drepturi noue, dar de a restabili o stare de lucruri care exista altă dată.* Ast fel îi vedem in actul din 1437 invocănd libertăţile concedate lor de către sfîntul Stefan şi succesorii sei.

Un popor nu poate avea neruşinarea de a cere ca ale sale nişte drepturi pe care nu le ar fi avut nici odată şi singur faptul că vĕdem pe Romîni pretinzînd la nişte asemene drepturi, dovedeşte indestul că ei a trebuit să le posedă intr'un timp anterior. Aceste pretenţii au fără indoială drept basă o tradiţie, o amintire păstrată din tată in fiu, care transmisă din generaţie in generaţie conştiinţa dreptului vătămat şi 'i dădu acea putere invietoare care apropie trecutul de present şi face, pentru a zice ast fel, actuale suferinţele şi nedreptăţile timpului trecut. Conştiinţa dreptului incalcat a existat totdeauna la Romîni; ei nu cer ca o pomană nişte lucruri pe care nu le ar fi avut, ci revendică o posiţiune pe care totdeauna au privit'o ca cuveninduli-se de drept.

Eată in ce constă dreptul istoric pe care Romînii îşi intemeează pretenţiile lor la o tratare alta de cît acea ce o primesc din partea Ungurilor. Nu este numai cît faptul brut a unei vechimi mai mari pe pămĕntul ce astăzi se stăpăneşte de Unguri. Este că această vechime era incunjurată de drepturi pe care insuşi cucerirea le respectase. Popoarele insă propăşind, deschizĕnd tot mai mult mintea lor la lumină, i-

nima lor către simţimentele omeneşti, soarta unui popor supus nu poate după raţiune să se schimbe tot in mai rău cu cît trece timpul, şi dacă o asemene stare de lucruri fiinţa in Transilvania in nişte vremuri barbare şi crude, a venit timpul ca ea să inceteze, ca triumful raţiunei şi a omeniei să ajungă predomnitor.

VII

TOPONIMIA.

Un argument şi din cele mai hotăritoare pe care protivnicii stăruinţei Romînilor in Dacia cred a'l putea invoca in favoarea tesei lor, ar fi acel al lipsei, in ţările locuite astăzi de Romîni, a unor numiri geografice de obărşie romană sau dacă. Intr'adevăr se intimpină, şi nu fără cuvênt, că dacă Romînii ar fi locuit in Dacia fără intrerumpere, această ţară ar fi trebuit să păstreze urmele unui asemene fapt; căci un popor lasă in totdeauna intipărirea individualităţei sale pe locurile care au dat adăpostire traiului seu. Dacă deci Romînii n'ar fi părăsit cu totul Dacia, la inceputul năvălirei barbare, s'ar regăsi in numirile geografice a le ţărilor astăzi locuite de ei, termini de obărşie romană sau dacă, cea ce nu are loc. Toate ţările care au fost supuse stăpînirei romane au pastrat, pentru a zice ast fel, pecetea romanisărei lor in denumirile geografice. Dacă Dacia face singură excepţie de la o asemene regulă, aceasta s'a intîmplat numai din pricină că este mai singura ţară care a fost cu totul părăsită de Romani. De aceea şi toate numirile geografice ce se află in vechea Dacie sunt de obărşie slavă, maghiară sau germană; terminii latini sau daci au fost cu toţii perduţi, pentru că Dacia nu au păstrat pe nici unul din copii sei, care să'i transmită posterităţei [1]).

---

[1]) *Rösler*, Rom. Stud. p. 129. *Hunfalvy*, din Rumänen und ihre Ansprüche, p. 39.